

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní sociální a humanitární práce

Barbora Černochová

*Východiska sociální práce s oběťmi sexuálního
násilí z hlediska radikálního feminismu*
Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Daniela Ochmannová

2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne

Barbora Černochová

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Daniele Ochmannové za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích v průběhu vypracování mé bakalářské práce.

Velké poděkování náleží celé mé rodině za podporu, trpělivost a povzbuzování po celou dobu mého studia.

Obsah

Úvod.....	6
1 Feminismus	8
1.1 Definice feminizmu	8
1.2 Historie feminizmu	8
1.3 Feminismus v současnosti	10
2 Radikální feminismus	12
2.1 Patriarchální útlak jako hlavní předmět zájmu radikálního feminizmu.....	12
2.2 <i>Sexuální politika</i> dle Kate Millett.....	15
2.3 Kritika radikálního feminizmu.....	17
2.4 Feminismus, radikální feminismus a sociální práce.....	18
2.4.1 Feministická případová práce	20
2.4.2 Feministická kritika případové sociální práce	23
3 Sexuální násilí jako sociálně patologický jev	25
3.1 Definice sexuálního násilí	25
3.2 Četnost výskytu sexuálního násilí	26
3.3 Formy sexuálního násilí.....	26
3.4 Rizikové faktory pro vznik sexuálního násilí	28
3.5 Dopady sexuálního násilí na život oběti.....	30
3.6 Mýty o obětech znásilnění	33
4 Sociální práce s oběťmi sexuálního násilí.....	35
4.1 Sociální práce a sexuální násilí.....	35
4.2 Paradigmata sociální práce	36
4.2.1 Terapeutické paradigma.....	36
4.2.2 Sociálně-právní paradigma	37

4.2.3	Reformní paradigma	39
4.2.4	Radikálně feministická sociální práce s oběťmi sexuálního násilí	41
5	Eklektický přístup	43
	Závěr	45
	Použitá literatura a zdroje	47

Úvod

Sociální práce jako jedna z pomáhajících profesí se od začátku 20. století dynamicky rozčlenila do širokého proudu koexistujících teorií a metod práce s lidmi v nepříznivých sociálních situacích. Paradigmata, z nichž jednotlivé teorie vycházejí, často předurčují cílovou skupinu, způsob práce s klientelou i oblast identifikace zdrojů obtíží, s nimiž se uživatelé služeb potýkají.

Jednou z teorií, které se vyvinuly v druhé polovině 20. století, je feministická perspektiva, jež v sobě ukrývá velké množství názorových směrů. I přesto se ale feministická perspektiva promítá do české odborné literatury z oblasti sociální práce velmi okrajově. Podobně je tomu v případě problematiky sexuálního násilí, jemuž podle Kutálkové odborná literatura sociální práce v České republice nevěnuje dostatečnou pozornost. Téma sexuálního násilí chybí v přehledových publikacích k metodám sociální práce, tudíž není rozpracována role sociálního pracovníka v případech sexuálního násilí. Tato mezera není doplněna ani kvalifikačními pracemi studentů sociální práce. Problematika je řešena pouze jako součást širokého tématu domácího násilí, jak je tomu i v rámci periodika *Sociální práce/Sociální práca*. Přestože v České republice existuje několik organizací, které prakticky rozpracovávají tematiku některé z forem sexuálního násilí, neexistuje žádná, která by se sexuálnímu násilí věnovala v celé jeho šíři, jak obsahově, tak regionálně. (Kutálková 2014: 85-86) Podle organizace COSAI, v českém prostředí neexistuje formalizovaný a často ani faktický systém pomoci lidem, kteří zažili sexuální násilí (COSAI 2013).

Tato mezera v nedostatečném teoretickém zakotvení sociální práce s oběťmi sexuálního násilí v České republice, mi zavdala podnět pro zaměření bakalářské práce. Jelikož téma fyzického a sexuálního zneužívání žen je primárním zájmem radikálních feministek, který se pak odráží i v rámci jejich aktivit sociální práce zaměřením na zneužívané a znásilněné ženy především v prostředí USA (Janebová 2006: 12), je cílem této práce teoreticky vymezit východiska sociální práce s oběťmi sexuálního násilí z hlediska feminismu radikálního. Práce si neklade za cíl hluboce proniknout do teorie radikálního feminismu ani sociální práce s oběťmi sexuálního násilí, spíše se snaží představit kombinaci těchto dvou témat, jež může inspirovat praxi sociálních pracovníků. Práce může sloužit jako předstupeň manuálu o sociální práci s oběťmi sexuálního násilí nebo jako podnět pro otevření veřejné diskuze na toto téma.

Povaha práce je čistě teoretická s využitím metody kompilace. První část práce popisuje vývoj feminismu, se zaměřením na teoretické vymezení feminismu radikálního i jeho kritiku. V následující kapitole se postupně přesouvám ke spojení radikálního feminismu a sociální práce, aby čtenář získal představu, jaká je podoba feministické sociální práce. Ve třetí kapitole definuji sexuální násilí, přičemž v rámci podkapitol uvedu četnost, formy a dopady sexuálního násilí na život jeho oběti. Ve čtvrté kapitole se snažím uchopit sociální práci s oběťmi sexuálního násilí z pohledu tří paradigmat, přičemž reformní paradigma je pro nás zásadní, pokud mluvíme o radikálně feministické sociální práci.

1 Feminismus

Za účelem systematického postupu tématem bakalářské práce, je nezbytné na začátku vymezit základy jedné z nejkontroverznějších ideologií. První kapitola je proto věnována představení feminismu, včetně jeho historických kořenů, které jej přivedly do současné podoby.

1.1 Definice feminismu

Feminismus je komplexní myšlenkový směr, který není snadné jednoznačně definovat. Autoři, kteří tuto snahu projevují, se shodují na zájmu feminismu o společenské postavení žen v současnosti i minulosti. Vychází z přesvědčení, že ženy trpěly a trpí stále nespravedlnostmi v důsledku svého pohlaví. (Bethke, nedatováno)

Feminismus se dotýká pestré škály sociálně-vědních oborů: od filosofie, sociálních teorií až po ideologie a politická hnutí v praxi. Například v oblasti politiky se feministky zaměřují na prosazování rovných platových podmínek, kampaně o násilí na ženách, diskriminaci, mateřství.

V dnešní době můžeme zaznamenat také akademické uchopení tématu genderu na půdě vysokých škol v rámci tzv. gender studies. Genderová studia do problematiky přispívají názorem, že rody jsou sociálními konstrukty. Snaží se analyzovat kořeny nerovnosti a pracovat pak na jejich odstranění. (Co je to gender?)

Mezi stoupenci feminismu neexistuje jednotný konsenzus, proto se rozštěpil do názorových frakcí (od umírněných hnutí prosazující základní lidská práva pro ženy až k extrémně radikálním směrům, které otevřeně propagují myšlenku bezcennosti a útlaku mužů).

1.2 Historie feminismu

Lenderová zasazuje kořeny feminismu do přelomu 18. a 19. stol., kdy se pod vlivem celospolečenských změn jako je industrializace, osvícenství a rozvoj vzdělanosti, začala veřejnost osvobozovat od zažitých dogmat a ortodoxního způsobu myšlení. Zásadní vliv uplatňuje i rozvíjející se liberalismus, který hlásá respekt k individuální svobodě a toleranci. (Lenderová 2010)

Základní periodizace dějin feminismu je členěna do tří etap. Dle Hany Havelkové (2002) první vlna bývá datována od poslední třetiny 18. století do roku 1930. Představitelky této etapy usilovaly o přiznání základních občanských a politických práv ženám, např. právo volit, právo na vzdělání a právo na majetek. Podstatou všech těchto požadavků byl požadavek svobody a možnost rozhodovat o své osobě. Společenský systém nahlížel na ženu jako nesvéprávnou, dokladem může být Všeobecný občanský zákoník z roku 1811, který stanoví např. zastupování manželky manželem na úřadech či požívání majetkových práv pouze manželem a další ustanovení týkající se výchovy dětí. V oblasti sexuální morálky bylo chlapcům dokonce doporučováno využívání prostituce jako zdravé a nutné pro život, zatímco dívky byly vychovávány k puritánství, upírán jim byl i samotný sexuální pud. (Havelková 2002: 15-17)

Havelková (2002) dále uvádí, že druhá vlna feminismu se začala formovat v 60. letech 20. století v souvislosti s hnutím hippies. Již důrazněji se objevuje požadavek, aby ženy o sobě mohly rozhodovat samy. Ženské hnutí se brzy od hnutí hippies oddělilo, aby zformovalo samostatný proud. Podařilo se prosadit větší právo žen na kontrolu vlastního těla, právo na potrat či přístup ke všem profesím. Hnutí se postupně přesunulo na univerzitní půdu, kde se etablovalo jako vědní obor. Na rozdíl od první vlny přináší tato etapa nová témata a zabývá se širšími souvislostmi sociálního postavení žen. Mezi oblastí zkoumání původu nerovností patřila kultura v nejširším slova smyslu (jazyk, instituce) i problematiky socializace v dětství, formování genderové identity a předávání genderových vzorců. (Havelková 2002: 15-17)

V tomto období začínají vznikat rozmanitá názorová odvětví, která si dle Věry Sokolové (2004) navzájem odporují a popírají své základní teze, jiná se naopak prolínají, inspirují a produktivně kritizují. Pro ilustraci můžeme uvést genderově-reformní feministické teorie, mezi které řadíme feminismus liberální, socialistický a marxistický nebo rozvojový. Do feministických teorií genderového odporu klasifikujeme feminismus lesbický, separatistický a radikální. (Sokolová 2004: 203-206)

Liberální feminismus dle Zvěřiny (2004) vychází z přesvědčení, že všichni jedinci jsou stejně důležití bez ohledu na jakékoliv rozlišování. Hlavními cíli je rovné volební právo, liberalizace rozvodových zákonů, dostupnost vzdělání a liberalizace antikoncepce nebo interrupcí.

Socialistický feminismus charakterizuje Zvěřina zavrhováním třídní společnosti. Vychází totiž z marxistických myšlenek, jež jsou přesvědčeny o původu diskriminace

v sociálních a ekonomických faktorech. Jedině komunistická rovnostářská společnost přinese ženám skutečnou rovnoprávnost.

Extrémní názory *kulturního feminismu* dle Zvěřiny vedly k hluboké názorové diferenciaci v ženském hnutí. Tento proud prosazuje separatismus žen od mužů, jelikož jsou svou povahou ženám nepřáteli, sexuální rovnost a soulad jsou pro tyto představitelky naprosto nemyslitelné. Dále také docházejí k přesvědčení o nadřazenosti ženského pohlaví nad muži. Bohužel často právě tyto extrémní myšlenky jsou označovány laiky za feminismus. (Zvěřina 2004)

Radikální feminismus, jehož podrobnější nastínění bude předmětem druhé kapitoly, kritizuje útlak patriarchy.

Třetí etapu feminismu popisuje Lenderová jako ideově nejednotný, avšak na racionalitě založený směr respektující biologické rozdíly mezi mužem a ženou. Odmítá formování osobnosti chlapců a dívek prostřednictvím odlišné výchovy. Zároveň ve Spojených státech bylo otevřeno téma sexuálního útlu žen, ponižujících forem partnerské komunikace, která je výsledkem mužské dominance. S. Brownmiller vydává knihu s krédem „Znásilnění je vědomým prostředkem zastrašování sloužící všem mužům k udržování žen ve stavu bázně“. Postupně se přidávají další knihy pojednávající o sexuálním harašení nebo pornografii. Společně s dalšími projevy, jako znásilnění, tělesné ubližování, striptýz a prostituce, řadí feministky tyto jevy do jedné kategorie násilí páchaného na ženách. Důsledkem roku 1986 bylo uznání sexuálního násilí Nejvyšším soudem USA za formu sexuální diskriminace. (Lenderová 2010) Pojem sexuální obtěžování do české legislativy přidal nový trestní zákon z roku 2005 a je taktéž považován za druh diskriminace.

1.3 Feminismus v současnosti

Dle Zvěřiny (2004) v posledních desetiletích pokračuje diferenciaci názorů feministického učení, vznikají samostatné ideologické proudy, které hovoří pouze za úzkou skupinu žen, a prakticky neexistuje feministická škola, která by reprezentovala univerzálně ženy všech kategorií. Nacházíme se tak podle autora v období postfeminismu. Například reprezentantky afroamerických žen ve Spojených státech kritizují oficiální feminismus za to, že je „příliš bílý“. Jiným příkladem může být ekofeminismus, který spatřuje muže jako nepřátele nejen žen, ale celé Země. Viditelným směrem je také „politicky korektní feminismus“ neboli „gender

feminismus“, jež usiluje o rekonstrukci všech společenských institucí tak, aby byly genderově neutrální.

Jedním z problémů současného feminismu je laický pohled žurnalistů, kteří nedovedou správně rozlišovat mezi hostilním¹ feminismem a upřímnou snahou žen a mužů odstranit diskriminační postoje. Jiným současným problémem v této oblasti je setrvalá snaha protagonistek nahlížet na ženy jako na podrobenou menšinu, která potřebuje pomoc prostřednictvím pozitivní diskriminace. (Zvěřina 2004)

Lenderová uzavírá současnou situaci názorem, že na Západě feminismus vyšel z ideologické bitvy vítězně, jelikož „vládne značným morálním vlivem a mocí, která mu umožňuje svalovat veškerou vinu na muže“. Dle autorky si ale muži dokázali uhájit ekonomickou a finanční moc. Obhajuje feminismus navzdory některým ideologickým excesům jako nezbytný pro nastolení spravedlivé společnosti v oblasti přístupu ke vzdělání, právní a finanční nezávislosti, stejné mzdy apod. V současné společnosti se mění stereotypní chování žen a mužů, je stále více alternativní a z genderového hlediska pestřejší. Přesto na symbolické a institucionální úrovni převládají tradiční genderové obsahy, jež prohlubují propast mezi oběma pohlavími. (Lenderová 2010)

Na předchozích stránkách jsem se pokusila v krátkosti představit myšlenkový proud feminismu na obecné úrovni. Jde o nezbytný krok, pokud se chceme dále zabývat feminismem radikálním, což je jeden z mnoha proudů feminismu, jež se vyznačuje určitými specifiky. V následující kapitole a jejích podkapitolách se jimi budeme zabývat.

¹ Hostilní = nenávistný, nepřátelský, nevraživý, odmítavý.

2 Radikální feminismus

Jak jsem naznačila na konci minulé kapitoly, na následujících stranách budu hovořit o jednom z proudů feminizmu, tj. feminizmu radikálním. Tento proud jsem si cíleně vybrala z důvodu, že se zabývá podrobně fyzickým a sexuálním násilím vůči ženám, na rozdíl od ostatních feministických směrů. Tento stěžejní zájem se pak odráží i v aktivitách sociální práce zřizováním sociálních služeb pro zneužívané a znásilněné ženy (např. krizová centra pro znásilněné ženy, azylové domy či skupinových setkání). (Janebová 2006: 12)

Než však přistoupím ke konkrétní aplikaci radikálního feminizmu v oblasti sociální práce s oběťmi sexuálního násilí, je nezbytné jako první krok vymezit předmět zájmu radikálního feminizmu na základě studia odborné literatury.

2.1 Patriarchální útlak jako hlavní předmět zájmu radikálního feminizmu

Také radikální feminizmus se zabývá, podobně jako ostatní proudy, tématem mužské dominance. Radikálních feministky jsou přesvědčeny o nadvládě mužů ve všech sférách společnosti: na úradech, v práci i v soukromí. Podle Daniela Welzera-Langa se existence mužské dominance považuje za samozřejmost: „Rozdělení světa se udržuje a reguluje násilím. Násilí má nejrůznější formy od domácího násilí páchaného muži přes násilí v práci až po znásilňování žen. Cílem veškerého násilí je zachování moci, kterou si muži kolektivně přivlastňují na úkor žen“ (Welzer-Lang 1998: 11). Jazyk pachatelů („Musím ji naučit lekci.“) ukazuje velice jasně, že při znásilnění nejde primárně o sexualitu, ale o demonstraci moci (Heinrich Böll Stiftung 2009: 42-48).

Women's Centre for Legal Aid and Counselling bylo založeno na předpokladu, že existuje spojitost mezi militarizovaným patriarchátem a rostoucí opresí žen jak v soukromém, tak ve veřejném životě. Dle Nadace Heinricha Bölla, v rámci ozbrojených konfliktů je systematicky využíváno znásilnění žen a dívek jako válečné zbraně. Neexistují spolehlivé statistiky, vycházet můžeme pouze z odhadů, které připisují konfliktu ve Rwandě půl milionu obětí znásilnění. V důsledku opakovaně propukajících konfliktů v Sierra Leone zažilo údajně 50% žen sexuální násilí. (Heinrich Böll Stiftung 2009: 42-48)

Věra Sokolová sjednocuje představitelky radikálního feminismu názorem, že podstatou mužské nadvlády je sexualita a mocenské uspořádání vztahů: „Sexualita je podle tohoto názoru forma moci a ženy jsou těmi společenskými subjekty, jejichž sexualita je přivlastňována a využívána jinými – muži. Ženy jsou podle této teorie definované prostřednictvím jejich sexuální objektivizace, neboť ženská genderová identita je patriarchálním systémem redukována na přitažlivost pro muže“. Radikální feminismus tak je přednostně zaměřen na sexuální vykořisťování žen muži a násilí na ženách. (Sokolová 2004: 205)

Zástupkyně radikálního feminismu S. Brownmillerová, C. MacKinnonová a A. Dworkinová soudí, že ženy jsou utlačovanou třídou, přičemž hlavním kořenem útlaku je sexualita. Dominantní postavení mužů vychází z jejich práva jednat se ženami jako se sexuálními objekty. Toto právo bylo posvěceno znásilněním. Do kategorie násilí na ženách zahrnují představitelky nejen ubližování tělesné, znásilnění nebo sexuální obtěžování, ale i pornografii, prostituci nebo stryptíz. Obecně vše, co souvisí se sexualitou. Východisko spatřují v donucení mužů změnit svou sexualitu, k čemuž může přispět změna zákonů a spolehlivější soudnictví. Americké radikálky tvrdí, že ztopoření je symbolem síly a penis zbraní, která muži umožňuje zmocnit se ženy a ponížít ji. (dle Badinterová 2004: 16-17, 45)

Sarah Bromberg zabývající se feministickým pojetím prostituce uvádí, že radikální feminismus se stává proti prostituci z důvodu degradace žen a podporování mocenské politiky mužského pohlaví. (Bromberg, 1997)

Laurie Shrage přispívá názorem, že ženská prostituce utlačuje všechny ženy bez ohledu, zda provozují prostituci či ne. Stěžejním problémem podle ní je organizovaná praxe, která udržuje sociálně hegemonní názory, a tak utlačuje ženy v mnoha oblastech života. (cit dle Stuart 1995: 74)

Dále dle Bromberg (1997) radikální feminismus pohlíží na prostituci jako na situaci, kdy muži zredukovali obraz ženy na pouhý sexuální objekt. To jim umožňuje utlačovat a nutit ženy uspokojovat jejich tužby skrze prostituci. Radikální feministky kritizují nerovné rozdělení politické a ekonomické moci ve společnosti, které vládne dominantní muž požadující a dosahující svých přání.

Radikální feministky podporují myšlenku změny postoje mužů k ženám. Argumentují na základě biologických výzkumů, že postoje mužů mohou být změněny. Tyto výzkumy přináší důkazy, že ne všechno lidské chování je zděděné, ale může být i

produktem lidské kultury. Naopak prosazují myšlenku, že lidská sexualita je pod větším vlivem kulturních norem než genetiky. (Bromberg, 1997)

D. Kelly Weisberg popisuje, že z hlediska radikálně-feministické perspektivy jsou muži prostřednictvím socializace naučeni mít sexuální touhy a pocíťovat nárok na jejich uspokojení. Zároveň ženy jsou socializované touhy mužů naplnit, protože internalizovaly společensky přijatou definici ženství jako sexuálních objektů. (Weisberg 1996: 194)

Brombergová (1997) uvádí další východisko radikálního feminismu, a to, že společnost, ve které je evidentně rozšířené nemorální klima podvodů, lhaní, manipulace a vykořisťování druhých, přispívá k útlaku žen. Lidé začnou věřit, že takové chování je přijatelné. Jakmile jsou tyto praktiky ustanoveny jako přijatelné, pravděpodobně povedou k růstu silnějších forem vykořisťování. Proto je důležité uvažovat i o dalších vlivech kromě mužské agresivity, které vedou k utlačování žen.

Protože je utlačování tak silně zakořeněno v mysli lidí, ani strukturální změny ve společnosti nestačí k jejímu překonání. Radikální feministky volají po změně postoje mužů a ustanovení rovnosti mezi muži a ženami. Věří totiž, že když bude dosažena, nebude již déle útlaku včetně prostituce. (Bromberg, 1997)

Pohled radikálních feministek se vyjadřuje s odsudkem také o pornografii. Podle tvrzení Catharine MacKinnon pornografie graficky zobrazuje ženu jako sexuální objekt, „odpornou děvku“ a takovou charakteristiku přenáší na celou ženskou populaci (dle Hawkins, Zimring 1988: 154). Dokonce jsou přesvědčeny, že pornografie podporuje sexuální násilí vůči ženám. Odvolávají se na výzkumy, které ale toto tvrzení nepotvrdily (tamtéž 1988: 164). Dle Badinterové jejich obavy podporuje všudypřítomnost „tvrdé“ pornografie, která se na nás valí z masových médií a stále víc ovlivňuje kolektivní inteligenci. I když pornografické snímky mají za cíl podnítit sexuální fantazii a rozdráždit diváka, stále více lidí má potřebu své představy naplňovat. Expozice pornofilmů obsahující brutální akty kolektivního znásilnění (*gang bang*), což prý je v sexshopech kategorie velmi žádaná, prezentaci těl jako sexuálních objektů vhodných k naprostému zničení nebo nejrůznější formy prznění a mučení ženského těla zvětšuje toleranci společnosti k takovým praktikám, které se postupně stávají normou. Ať již přitahují nebo odpuzují, stávají se součástí veřejného prostoru. (Badinterová 2004: 86-87)

Podobně degradující důsledky podle radikálních feministek přináší plakáty, kalendáře polonahých či nahých žen.

Požadavkem pro nápravu nepřijatelné situace je pro radikální feministky „přitažení uzdy mužskému pudu“. Sexuální pud mužů jako způsob sebevyjádření je společností legitimizován, zatímco ženskému pudu se upírá i samotná existence. Nevyzývají k absurdnímu potlačení pudu, ale k uznání a legitimitě pudu ženského. (Badinterová 2004: 113) Zazněl i kontroverzní názor z pera Marie-Christien Aubin (2002): „Žádáme muže ze všech organizací, politických strana odborů, aby se společně zabývali mužskou sexualitou a svým vztahem k systému prostituce. Aby vypracovali návrh řešení svých pudů, choutek, nutkavých potřeb. Aby se zasadili o vymýcení násilí páchaného na ženách a na dětech, jímž je opakovaný úplatný a nechtěný pohlavní styk“.

Jak je patrné z předchozích stran, patriarchální klima identifikují radikální feministky v různých sférách společenského života. Otázkou patriarchy, jež vidí radikální feminismus jako palčivý problém, podrobně rozebírá ve své knize *Sexuální politika* americká feministická spisovatelka Kate Millett. Jejím pohledu na mocenské uspořádání společnosti bude věnována následující kapitola, jelikož zásadním způsobem ovlivnila podobu myšlení druhé vlny feminismu.

2.2 *Sexuální politika* dle Kate Millett

V následující kapitole budu výhradně vycházet z knihy *Sexuální politika* (2000: 23-58) americké feministky Kate Millett. Přestože Millet neřadí do proudu radikálních feministek, ve své knize se podrobně zabývá otázkou patriarchy a jeho pohledu na roli ženy ve společnosti.

Millett dokazuje, že pohlaví je statutová kategorie, která má politické důsledky. Termín „politika“ zachycuje mocenský vztah, ve kterém je jedna skupina ovládána druhou. Ve všech historických etapách vývoje lidstva byla společnost založena na patriarchálním uspořádání, stejně tak dnes můžeme pozorovat dominantní postavení mužů v průmyslu, vojenství, technice, vědě a finančnictví. Princip patriarchy je dvojitý: v ideálním případě by muži měli vládnout ženám a starší muži by měli vládnout mužům mladším. Výjimku v minulosti tvořila aristokracie, která na základě pokrevního dědictví dovolovala ženě převzít moc. Nejpopulárnější vysvětlení podřadného statusu ženství spočívá v připisování fyzické slabosti nebo nižší inteligence žen.

Sexuální politika je upevňována skrze socializaci, ve které si mj. formujeme temperament, status a roli. Statut muže by měl být vyšší než statut ženy. Temperament zahrnuje formování lidské osobnosti na základě stereotypních přesvědčení: muž by měl

být agresivní, inteligentní, silný, zatímco žena si má osvojovat vlastnosti zahrnující pasivitu, nevědomost, poslušnost a ctnost. Tyto temperamentové vlastnosti doplňuje role pohlaví. Diktuje ženám úlohu v domácnosti, péči o potomstvo; snahu po úspěchu a ambice mužům. Vykreslují se nám zde tři kategorie, které se navzájem ovlivňují: politická obsahuje status, sociologická roli pohlaví a temperament se váže k psychologické kategorii.

Podle vědeckých průzkumů se přitom zdá, že nejsme schopni odhalit jiný podstatný rozdíl mezi mužem a ženou kromě biologických genitálních dispozic. Endokrynologie a genetika dokonce dodává, že není žádný definitivní důkaz o mentálně-emočních rozdílech mezi mužem a ženou. Jakékoliv mohou být rozdíly mezi pohlavími, nejsme je schopni poznat, dokud nebude s pohlavími zacházeno jinak, než jsme zvyklí. Dokonce se objevují výzkumy, které poukazují na vzdálenost teorie přisuzující temperamentu jako stěžejní vrozené dispozice, otevírají otázky kulturní podmíněnosti sociálního chování na základě genderu.

Systém patriarchátu je podobně jako genderová identita upevňován pomocí procesu socializace. Pro příklad: mladý chlapec je podporován k agresivitě, která je společností schvalována jako typicky mužská vlastnost. Kultura se shoduje na přesvědčení, že posedlost mužů jejich penisy, varlaty a šourkem – symboly mužství - sama o sobě charakterizuje agresivní impulzy, které jsou dokonce vulgárně oslavovány průpovídkami typu: „Ten chlap má koule.“ .

Sexuální chování je téměř výhradně produktem učení. Dokonce samotný akt koitu je produktem řetězce naučených odpovědí skládajících se z osvojených vzorců a postojů. I objekty naší sexuální volby jsou pro nás určeny naším sociálním prostředím.

Primární institucí patriarchátu je rodina, která působí i ve chvílích, kdy vliv politických a jiných autorit je nedostatečný. Rodina, společnost a stát se navzájem ovlivňují. Podstatným faktorem může být internalizovaný stereotyp hlásající: „Otec je hlavou rodiny.“. Tradičně patriarchát podporuje totální vlastnictví manželky a dětí, zahrnující moc použít fyzické násilí či dokonce vraždu a prodej.

Historicky, většina patriarchálních společností institucionalizovala sílu skrze právní systém. Například striktní patriarcháty, jako je islám, uzákonily, jako trest za porušení zákonů nebo sexuální autonomii, trest smrti.

Síla je obecně rozšířená v současných patriarchálních společnostech. Síla je připisována především mužům, kteří splňují nutné psychické i technické dispozice k páčání fyzického násilí. Patriarchální síla také spoléhá na násilí částečně sexuálního

charakteru, jež můžeme vysledovat v aktu znásilnění. Pocit hanby je natolik odstrašující, že se pouze zlomek obětí znásilnění odváží ohlásit událost a zahájit tak zdoluhavý proces občanskoprávního stíhání. Tradičně na znásilnění bylo pohlíženo jako na trestný čin spáchaný mužem na ženě. Krevní msta, jako se objevuje v jižní Americe, je prováděna pro uspokojení mužů, v zájmu zachování majetku a cti. Při znásilnění emoce agresivity, nenávisti, opovržení a touha zlomit či ublížit osobě, perfektně následují podstatu sexuální politiky. Patriarchální společnosti typicky spojují pocity krutosti, zla a moci se sexualitou. To je zřejmě v sexuálních fantasiích dle informací psychoanalytiků nebo pornografie. Zažité pravidlo spojuje muže s rolí sadisty a ženu staví do role oběti. Emocionální odpověď na násilí vůči ženám je v patriarchální společnosti ambivalentní, vyvolávající na jedné straně smích, na straně druhé pocity trapnosti.

Pravděpodobně největší psychologickou zbraní patriarchátu je jeho univerzálnost a dlouhověkost. Patriarchát získává houževnatější a mocnější kontrolu, která je udržována úspěšným přesvědčením o jeho přirozenosti (Millett 2000: 23-58).

Z předchozích řádků může čtenář získat dojem jednostranného vidění pozice muže a ženy. Jak uvedu v další kapitole, jedná se o jeden z hlavních bodů kritiky na adresu radikálního feminismu.

2.3 Kritika radikálního feminismu

Na účet radikálního feminismu dopadá z mnoha stran velké množství kritickým ohlasů. Ke škodě mu bývá přičítáno spojení emocionální a politické argumentace. Neoddělení těchto dvou dimenzí tak deprofesionalizuje jejich taktiku a filozofii (Whelehan 1995: 73).

Dle Elisabeth Badinterové (2004) za účelem vyvolání pozornosti a obvinění mužů z útluaku využívaly radikální feministky objednaných výzkumů, podávaly zkreslené informace, které vedly ke generalizaci problematiky a viktimizaci žen. Výsledkem bylo vytvoření jednosměrného obrazu slabé, utiskované ženy mužem – pánem, vykořisťovatelem a násilníkem. Tento proud je nejvíce obviňován z paušalizace, přičemž cílem není vytvoření vztahové teorie mezi pohlavími, ale naopak obžaloba druhého pohlaví a udržovaného systému útluaku. Můžeme tedy hovořit o tzv. rape culture a ve znásilňování spatřovat normální chování muže. Dostáváme se tak k přesvědčení, že oběť má vždy pravdu a představuje dobro, zatímco muž-pachatel

ztělesňuje mocné zlo. Ženy jsou v důsledku idealizovanými zneužívanými hrdinkami. (Badinterová 2004: 28-36)

Další paušalizace se objevuje u stoupců zákazu prostituce. Do stejné kategorie řadí znásilnění a prostituci, nerozlišují její různé formy ani nezvažují možnost dobrovolného rozhodnutí ženy pro takovou profesi. Příkladem může být výrok Kolektivu feministek proti násilí (Collectif féministe contre le viol): „Ve znásilnění a prostituci jde o jedno a totéž, o přivlastnění si ženského těla mužem. Systém prostituce je sám o sobě sexistickým a sexuálním násilím, a tím je nutno se zabývat stejně jako jinými formami násilí na ženách, znásilněním a domácím násilím (Bulletin 2002: 15).“

Jednosměrné vidění ohledně prostituce spatřuje Denny Frederick v přesvědčení radikálních feministek, že vykonavatelkou této profese je vždy žena a zákazníkem-vykořisťovatelem vždy muž. Upozorňuje na nepříliš ojedinělou situaci, kdy se role obrací a zákazníkem se stává žena. Tato výměna rolí se objevuje i v dalších kritizovaných sférách jako je pornografie, kalendáře či plakáty nahých mužů nebo sexistických reklamách. (Frederick 1992)

Nepohodlným tématem pro feministky je vše, co oslabuje koncept mužské dominance. Jako příklad může posloužit násilí na mužích způsobené ženami. Obhajují jej dokonce třemi základními argumenty: ženské násilí je procentuálně zanedbatelné, je obranou či reakcí na mužské násilí a tím pádem je i legitimní. (Badinterová 2004: 57-58)

Podle Fredericka zastánkyně jiných feministických proudů kritizují radikální feminismus za jeho puritánství, sexuální represi, která spíše zbrzdí rozvoj rovnosti mezi pohlavími. Některé dokonce vyzdvihují pornografii jako možnost osvobození ženiny sexuality od pouhé reprodukce. Pokud feministky označí pornografii za nepřítel, výsledkem bude zahanbená žena s potlačenou sexualitou, která má obavy vyjádřit své sexuální pocity. (Frederick 1992)

2.4 Feminismus, radikální feminismus a sociální práce

V začátku této kapitoly vycházím z dvanácté kapitoly *Feministe Perspectives* od Malcolma Payna (2005: 251-268).

Malcolm Payne datuje začátky feministické sociální práce v západních společnostech od roku 1960, kdy se začala objevovat v souvislosti s radikální sociální prací. Jejich společným úsilím byla náprava občanských a lidských práv. V 70. letech

20. stol. feministický proud myšlení ovlivnil podobu zdravotního poradenství pro ženy. Začaly se objevovat kampaně odhalující témata domácího násilí, znásilnění a prostituce.

Po roce 1980 se začínají objevovat kritické hlasy na adresu sociálních pracovníků, kteří se dle feministického diskurzu nezaměřují dostatečně na oběti znásilnění a týrané ženy, podobně jako většina státních institucí.

Od 90. let se mezi publikacemi zabývající se ženskými otázkami objevují práce hovořící o feministické praxi s oběťmi domácího násilí či sexuálního napadení nebo také v profesní oblasti sociální práce, kde ženy mají dominantní postavení, např. péče o osoby s mentálním postižením, seniory, pečovatelky.

Malcolm Payne charakterizuje feministickou sociální práci jako hnutí, jehož cílem je zvýšit povědomí žen a umožnit jim větší kontrolu nad svými životy pomocí empowermentu², kdy zároveň probíhá analýza příčin jejich útlaku. Metody tohoto přístupu se zaměřují na skupinovou práci, právě za účelem rozšiřování povědomí žen ohledně sociálních rolí a pozic ve vztahu ke společnosti, které ovlivňují jejich životy. Cílem feministických perspektiv je dosáhnout změny ve společnosti, rovnosti, zároveň se zaměřují na osobnostní růst a rozvoj. Feministická sociální práce upřednostňuje práci se ženami, na úkor práce s muži. Například při práci s oběťmi domácího násilí je opomíjena práce s pachateli, kterými jsou většinou muži. Drží se tak v mezích genderových stereotypů, v rámci nichž muži nejsou oběťmi násilí, tím pádem ani nepotřebují pomocnou ruku.

Podle Dominelli (dle Payne 2005: 258-261) se feministická sociální práce zaměřuje na rozhraní soukromého a veřejného života žen. Jak se vzájemně tyto dvě sféry ovlivňují, jak se ze soukromého stává téma veřejné a jak společnost kontroluje ženu. Společně se sociálním pracovníkem žena identifikuje své silné stránky a dovednosti, což vede k empowermentu. Snahou je rekonstruovat pozici ženy, sociální vztahy a identifikovat mocenské vztahy takovým způsobem, aby dosáhla větší sebedůvěry.

Dominelli vyjmenovává základní principy feministické sociální práce, mezi něž řadí uznání ženy jako aktivního účastníka s právem na vlastní rozhodnutí i ohledně

² Empowerment = "Cíl některých přístupů sociální práce spočívající ve zvýšení klientovy či skupinové schopnosti prosazovat vlastní oprávněné zájmy, resp. vymanit se z podřízeného, utlačovaného postavení. Termín se používá ve dvou překrývajících se významech. Jednak v perspektivě psychologizující, kde se jím míní posilování sebevědomí, posilování schopností vyjednávat, asertivně prosazovat osobní či úzce skupinové zájmy; jednak v perspektivě sociální, kde jde o prosazování zájmů velkých skupin (např. žen nebo homosexuálně orientovaných lidí) koordinovanými kolektivními akcemi." (Matoušek 2003: 154).

jejich potřeb a řešení, rozpoznání rozmanitosti žen a kontextů jejich životní situace, pozdvižení silných stránek, holistický přístup, protože jedna sféra života ovlivňuje všechny ostatní. Stěžejní myšlenkou je také přesvědčení, že „osobní je politické“, proto je třeba redefinovat osobní problémy na veřejné záležitosti.

Dominelli identifikuje také několik principů pro sociální práci s muži. Tvrdí, že podstata mužství spočívá v uplatňování moci na úkor slabších jedinců. Muži získali převahu nad ženami z důvodu sociální organizace, ne z důvodu individuálního chování, i když jejich chování reflektuje sociální organizaci. Sociálnímu uspořádání definuje různé úrovně privilegií, proto mohou být muži s tmavou pleť méně privilegováni, jestliže je ve společnosti zakořeněn rasismus. Podle autorky by muži měli převzít zodpovědnost za útlak druhých. (dle Payne 2005: 258-261)

Joan Orme identifikuje hlavní oblasti, na něž se feministická sociální práce zaměřuje (dle Payne 2005: 256):

1. Podmínky žen popisující diskriminaci v různých sférách společnosti a profesní znevýhodnění na trhu práce.
2. Zaměření na potřeby žen, na identifikaci potřeb a odpovídající naplnění.
3. Reflektování a respektování odlišného pohledu žen na svět oproti mužům v otázkách morálních a sociálních záležitostí.

V této kapitole jsem nastínila v obecné rovině zaměření feministické sociální práce. V kapitole následující se budu zabývat obsahem feministické terapie. Přestože sociální pracovník neposkytuje klientům terapii, může využít některých prvků pro případovou práci, jejichž představení bude předmětem následující kapitoly.

2.4.1 Feministická případová práce

Následující kapitola vychází z *Case Approach to Feminist Therapy* od G. Corey (2013: 201-224).

Hlavním cílem feministické terapie je empowerment, současně také dosažení zdravé sebeakceptace, sebedůvěry a sebeaktualizace. Další cíle terapie zahrnují zlepšení kvality mezilidských vztahů a pomoci pochopit klientům kulturní, sociální a politické aspekty, které ovlivňují jejich současnou situaci. Feminističtí terapeuti se zaměřují na vnější vlivy, čímž se snaží klienta zbavit pocitů viny. Podle nich změna na individuální úrovni není trvalá, pokud není doprovázena změnou ve společnosti. Nebrání se využití

technik z ostatních terapeutických přístupů, avšak mezi hlavními se objevují techniky přeznačování, advokacie, společenská akce, mocenská intervence, analýza genderových rolí a intervence. Vztah mezi klientem a terapeutem je založen na principu spolupráce a rovnosti. Klient sám rozhodne, kdy chce proces ukončit, což přichází většinou v okamžiku dosažení empowermentu a upevnění osobní identity. Terapeut a klient spolupracují za cílem odstranit individuální nepohodu a zmírnit sociálně-politickou opresi.

Feministická terapie vychází z třech hlavních ženských hnutí na podporu svobody žen: skupiny pro zvyšování povědomí, útočiště pro týrané ženy a hnutí proti znásilňování.

Feministické teorie jsou přesvědčeny, že oprese je způsobena hlavně díky socializaci, internalizováním kulturních norem. V rámci tohoto modelu je tedy změna individua možná a nezbytná, protože nutí společenské názory a pozice ke změně.

Mezi základní fáze feministické terapie řadíme počáteční šetření, navázání terapeutického vztahu a samotnou intervenci.

Počáteční šetření

Mnoho feministických terapeutů se vyhýbá klasifikování klientů podle diagnózy. Nesprávná diagnóza a obviňování oběti za vzniklou situaci se totiž objevuje ve chvíli, kdy je opomenut socio-politický kontext. „Označování“ klienta diagnózou jej může zneschopnit a vyvolat dojem, že změna je mimo klientovy síly. Diagnóza v tradičním pojetí je akt moci mezi poradcem a klientem. Naopak v rámci feministického pojetí by vyšetření a diagnóza měla zahrnovat spolupráci.

V patriarchální společnosti ženy obvykle nejsou oprávněny mít legitimní moc, což může vést k pocitům bezmoci. Vyjadřování přímých projevů zlosti v takových společnostech může být dokonce i trestáno, proto se ženy musí naučit skrývat zlost za symptomy, které jsou akceptovatelné, např. takové, které jsou spojeny s depresí. V rámci feministické terapie jsou ženy podporovány otevřeně vyjádřit zlobu, která může být vnímána jako pozitivní energie podněcující k sociální akci a dosažení změn v jejich životě.

Radikální feminismus se při práci s klientkami zaměřuje na identifikování internalizovaných opresivních sociokulturních sil, což v praxi znamená pomoci klientce zvědomit si výchovou vštípené a kulturou předané projevy útlaku dopadající na život klientky.

Terapeutický vztah

Nezbytnou podmínkou feministické terapie je vytvoření rovného vztahu plného hlubokého porozumění, aby měla klientka možnost pocítit vlastní moc. Primární kontakt s klientkou je zaměřen na vzájemné seznámení, zjištění, zda-li použití tohoto přístupu je vyhovující a jaká jsou očekávání klientky od terapie. Představíme metodu s ohledem na klientčinu inteligenci, bez odborného žargonu. Obecným cílem je pomoci klientce vybudovat si nezávislost ve vztazích. Feminističtí terapeuti nepoučují klientky o opresi, ale provádějí ji a pomáhají objevovat její životní zkušenosti, které zahrnují opresi. Dále pomáhají klientkám porozumět širšímu socio-politickému kontextu, který ovlivňuje jejich postavení ve společnosti, odhalí tak komplexní zdroje nepohody.

Intervence

Základními typy intervence využívanými feministickými terapeuty jsou: genderová a mocenská analýza, zvyšování asertivity, biblioterapie, přerámování, sociálně-politická akce.

Genderová a mocenská analýza má zvýšit povědomí klientky o tom, jaká jsou sociální očekávání ohledně genderových rolí a jak jsou muži a ženy rozdílně socializováni. Genderově zabarvené zprávy (verbální, neverbální), které klientky obdržely za svůj život od společnosti, rodiny, náboženství, jsou podrobovány analýze. Rozpoznáváme, že přítomné konflikty se vyvinuly z klientčina úsilí vystoupit z tradičně definovaných rolí ženy. Skrze terapii se klientky objevují internalizované genderové role, které si osvojily vědomě i nevědomě. Učí se vybudovat si svou vlastní identitu a zbavit se stereotypních vzorců připsaných společnostmi. Z hlediska radikální perspektivy, terapeuti hledají s klientkami vyhovující definici moci a povzbuzují je v používání vlastní moci, v objevování nových způsobů, jak ji mohou využít.

Trénink asertivity učí ženy jak prosadit svá práva, bez použití agrese. V rámci tréninku je využíváno ženských skupin, kde členové vzájemně interagují, získávají podporu a spolupracují, učí se, že být asertivní neznamena odcizit se ostatním. Členové se učí novým dovednostem, pomáhají ostatním, stejně jako získávají pomoc od druhých.

Biblioterapie napomáhá klientkám nabytí pocitu, že jejich situace není ojedinělá. Proto je klientkám doporučována četba autorů popisujících podobné situace, v jakých se klientky nachází. Z pera profesionálů zabývajících se mentálním zdravím, eseje i fikce od skutečných žen s podobnými zkušenostmi.

Feminističtí terapeuti věří, že velké množství symptomů má kořeny v kultuře, která staví mužskou zkušenost nad ženskou. Ženy se tak naučily vnímat své zkušenosti negativně, dostávají se do konfliktu mezi kulturními a osobními preferencemi. Přerámování symptomů učí klientku jak získat kontrolu nad svými symptomy skrze kognitivně-behaviorální techniky, avšak druh technik vybíráme s ohledem na potřeby klienta. Radikální perspektiva spatřuje původ symptomů ve skrytém rebelství žen potlačovaném ve prospěch patriarchálně definovaného ženství. Symptomy jsou podle nich způsobem komunikace se sebou sama, se svým odhodláním vystoupit z tradičně definovaných rolí. Terapeut podporuje klientku k vyjádření vzteku. V rámci přerámování rolí, jejichž podřízený charakter klientce dále nevyhovuje, je povzbuzována nově definovat svou roli matky a manželky s požadovanými změnami.

Primárním cílem feministické terapie je pomoci jednotlivé klientce porozumět, jak je její situace spojena se ženami jako kulturní skupinou a zahrnout ji do sociální akce za účelem změny opresivních znaků společnosti, která nedoceňuje ženu ani její práci. Zapojení do sociální akce redukuje pocit izolace, pomáhá využívat zlost konstruktivně a zlepšuje sebepojetí. Sociální akce kultivuje zlost a umožňuje ji využít k pozitivním cílům.

2.4.2 Feministická kritika případové sociální práce

J. Orme ve své knize *Feministe Social Work* (2002) představuje názor radikálního feminismu, že patriarchát definuje roli ženy jako pečovatelky a přirozenost ženy tento fakt akceptuje. Orme vystihuje kritiku třídního systému marxistickým feminismem, který je jedním ze dvou hlavních myšlenkových směrů ovlivňující podobu radikálního feminismu, že monogamní svazek a model patriarchální rodiny jako ekonomické jednotky společnosti ovlivňuje silně životní situaci žen. Kritizují sociální stát, jehož snahou je údajně udržet ženu v pozici matky, pečovatelky a ochránkyně rodinného krbu. Sociální pracovníci jako zaměstnanci sociálního státu šíří represi z jeho strany.

Dle Orme (2002) marxistický feminismus odsuzuje případovou sociální práci, která údajně působí represivně. Patologizuje problémy žen a příčinu socio-ekonomických i osobních problémů spatřuje v ní samé. Depresi vysvětluje biologickým základem ženy. V případové sociální práci jsou ženy vytrženy z kontextu, který zahrnuje mezilidské vztahy, rodinu, práci atd. Neuvažuje se o jiných příčinách ani zdrojích řešení kromě samotné klientky. V protikladu navrhuje vytvoření kolektivních svépomocných skupin, v rámci kterých budou moci ženy sdílet své zkušenosti, což

přispěje k rozšiřování jejich povědomí a kolektivním politickým akcím nezahrnujícím prospěch sociálního státu.

Protože feministické perspektivy jsou značně kritizovány za stereotypní pohled na role násilník – oběť nebo za generalizaci žen jako jednotné cílové skupiny, stěžejní je při sociální práci respektovat unikátní prožívání situace klientkou. Označit její situaci za útlak není více osvobozující než zjednodušený labeling³ (Orme 2002: 218-226).

V předchozí kapitole jsem se pokusila představit východiska sociální práce z hlediska feminismu. Jelikož je cílem této práce teoreticky vymezit východiska sociální práce s oběťmi sexuálního násilí z hlediska radikálního feminismu, je nutné obeznámit čtenáře se samotnou problematikou sexuálního násilí, především jeho formami, dopady na život oběti, rizikovými faktory pro vznik tohoto jevu a zároveň mýty rozšířenými v laické společnosti. Prostor je tomu věnován v kapitole následující.

³ Labeling = neodborné a subjektivistické štítkování, etiketizování a nálepkování osobnosti, které často stigmatizuje postižené jedince a může v některých případech vést i k rozvoji nálepkovaného závadového nebo poruchového chování a prožívání.

3 Sexuální násilí jako sociálně patologický jev

3.1 Definice sexuálního násilí

Jewkes, Sen a Garcia-Moreno definují sexuální násilí jako „jakékoli sexuální jednání zahrnující pokusy o dosažení sexuálního styku, nežádoucí sexuální poznámky a návrhy, činy směřující k obchodování či jinak namířené proti sexualitě jedince, které využívají nátlak. Může být prováděno kýmkoli, nezávisle na vztahu mezi obětí a pachatelem, a v jakémkoli prostředí včetně domova a práce“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 149). Do kategorie nátlaku Chomová zahrnuje použití síly, zastrašování, vydírání, vyhrožování (fyzickým násilím, nezískáním či ztrátou práce apod.) nebo situace, kdy oběť nedala souhlas k sexuálnímu aktu z důvodu intoxikace, spánku, jazykové či mentální bariéry (Chomová 2014: 19).

Detailnější definici používá americké Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí, které sexuální násilí popisuje jako „pokus o, nebo dokonaný kontakt mezi penisem a vaginou nebo penisem a konečníkem, který zahrnuje penetraci (i nepatrnou), kontakt mezi ústy a penisem, vaginou nebo konečníkem, penetraci vaginy nebo konečníku jinou částí lidského těla nebo předmětem, přinucení k penetraci jiné osoby, úmyslný tělesný kontakt na genitálu, konečníku, tříslech, prsou, vnitřních stehnech nebo hýždích (buď přímo, nebo přes oblečení), nebo bezkontaktní činy sexuální povahy – např. voyeurismus, sexuální obtěžování (verbální či prostřednictvím chování). Všechny výše uvedené činy jsou kvalifikovány jako sexuální násilí, pokud jsou spáchány proti někomu, kdo k nim nedal souhlas, nebo je nemohl odmítnout“. Autoři definují souhlas jako „verbální či jinou zřejmou aktivitu právně nebo prakticky způsobilé oběti, kterou dává najevo svobodný souhlas se sexuálním stykem nebo kontaktem“. (Basile, Saltzman, 2009: 9)

Nově používaným termínem je tzv. sexualizované násilí. Dle odborníků poukazuje na skutečnost, že sexuální touha již není základem násilí, ale sexualita je využívána jako nástroj moci za cílem narušení intimity či osobních hranic a ponížení oběti (Fröschl, Löw, Sopková, 2008, složka 3, s. 2).

3.2 Četnost výskytu sexuálního násilí

Zjistit reálně číslo obětí sexuálního násilí je z mnoha důvodů nemožné. Jak uvádí Nadace Heinricha Bölla, sexuální násilí je nejrozšířenější formou porušování lidských práv. UNIFEM odhaduje, že každá třetí žena v nějaké životní fázi, byla bita, nucena k pohlavnímu styku nebo zneužívána jiným způsobem. Přičemž ženy většinou znají své útočníky velmi dobře. (Böll 2009: 42)

Statistiky Světové zdravotnické organizace (WHO) uvádějí, že téměř každá čtvrtá žena má zkušenost se sexuálním násilím ze strany svého partnera a v některých zemích jedna ze třech adolescentních dívek uvedla, že její první sexuální zkušenost byla nedobrovolná (WHO, 2010: 14).

Méně dostupné jsou statistiky mapující sexuální násilí páchané na mužích. Data Michiganského výzkumného centra pro domácí a sexuální násilí naznačují, že s nějakou formou sexuálního násilí má zkušenost 1 z 5 až 1 z 8 mužů (Michigan Resource Center on Domestic and Sexual Violence, 2012). Dennis uvádí, že znásilnění dle výzkumu odhadem zažilo ve svém životě 5–10 % mužů (dle Chomová 2014: 18). Podle Burgheima (2006 in: Kovář et al., 2008) se se sexuálním násilím alespoň jednou ve svém životě setká 6–10 % mužů.

Podle Chomové problematickým detailem ve statistických datech je nepřesné definování sexuálního násilí, redukce na znásilnění nebo šetření prováděné pouze na ženách. V ČR výzkumy týkající se sexuálního násilí taktéž nejsou podrobné či dokonce ani realizované. (Chomová 2014: 15-28)

Podle průzkumu The International Violence Against Woman Survey z roku 2003 se se sexuálním násilím v ČR setkalo v průběhu života 35% žen (dle Chomová 2014: 18).

3.3 Formy sexuálního násilí

Sexuální násilí je široká oblast zahrnující činy závažné i méně závažné, trestně postižitelné i ty, kterým právní systém nevěnuje pozornost. Obecně rozšířeným omylem, který se objevuje v médiích, povědomí veřejnosti, ale i odborných textech, je redukce sexuálního násilí na znásilnění – druhý nejtěžší trestný čin po vraždě.

Jewkes, Sen a Garcia-Moreno definují znásilnění jako „fyzicky nebo jiným způsobem vynucenou penetraci (i nepatrná) vaginy nebo konečníku penisem, jinou částí těla nebo předmětem“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 149). Opět i v rámci této kategorie můžeme rozlišovat více druhů znásilnění – např. pokus o znásilnění, znásilnění v manželství/partnerství, znásilnění neznámým pachatelem, skupinové znásilnění [gang rape] a systematické znásilňování ve válečných konfliktech (Black et al., 2011). Chomová podotýká, že znásilňování se ve válečných konfliktech používá jako zbraň, nástroj moci a podmanění. Tato praktika provázející smutně dějiny lidstva byla a je stále realizována v masivním rozsahu v zemích, kde probíhá válka.

Další formy sexuálního násilí se mohou objevovat v podobě (Chomová 2014: 21):

- sexuálního obtěžování, harašení, sexuální návrhy
- sexuálního zneužívání dětí nebo lidí s postižením
- nucených sňatků
- nucené prostituce, sexuální vykořisťování
- mrzačení pohlavních orgánů nebo zjišťování panenství ženy bez jejího souhlasu
- zabraňování v užívání ochrany před sexuálně přenosnými nemocemi
- nucení k potratu.

Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí dělí sexuální násilí do pěti kategorií (Basile, Saltzman, 2009: 11):

1. Dokonaný sexuální akt bez souhlasu oběti, nebo vykonaný na oběti, která není schopna souhlasu či odmítnutí.
2. Pokus o sexuální akt bez souhlasu oběti, nebo vykonaný na oběti, která není schopna souhlasu či odmítnutí.
3. Hrubý sexuální kontakt – úmyslný tělesný kontakt (jak je popsáno výše).
4. Nekontaktní sexuální násilí – tento typ nezahrnuje tělesný kontakt. Chomová do této kategorie řadí např. voyeurismus, exhibicionismus, sexuální obtěžování, vyhrožování sexuálním násilím k dosažení svého cíle, vystavování pornografií nebo pořizování fotografií nahých osob sexuálního charakteru. Opět všechny tyto formy nekontaktního sexuálního násilí jsou prováděny bez souhlasu oběti. (Chomová 2014: 20)

5. Sexuální násilí nespécifikovaného typu (patří sem sexuální násilí, u kterého chybí dostatečně specifické informace pro to, aby bylo zařazeno do některé z předchozích kategorií).

Ve jménu tradice jsou ženy zotročovány a prodávány, uzavírají nucená manželství, jsou nuceny zůstat doma a halit se do šátků od hlavy až po kotníky. Rozšířenou praktikou v některých zemích je ženská obřízka. Tisíce dívek je stále upřeno právo rozhodnout se, kolik dětí budou vychovávat. Jsou nuceny zůstat v násilném manželství, i když by sami preferovaly rozvod. (Böll 2009: 42)

V roce 1998 korespondent New York Times upozornil na nový druh násilí vůči ženám založený na genderové rozdílnosti - feminicidu. V mexickém městě Ciudad Juárez byly sériově zavražděny stovky mladých žen již od roku 1993. Oběti byly několik dní drženy v zajetí a vykazovaly znaky sexuálního násilí před tím, než byly zavražděny. Motiv nikdy nebyl objasněn, přestože ještě v roce 2011 bylo ve státě Chihuahua zavražděno 222 žen, z toho 130 v Ciudad Juárez. Tento jev se neobjevuje pouze na jediném místě, je rozšířen nejen v Mexiku, ale i ve Střední Americe. Feministky vytvořily termín feminicida pro označení sériových vražd založených výhradně na ženském pohlaví. (Böll 2009: 42)

3.4 Rizikové faktory pro vznik sexuálního násilí

Světová zdravotnická organizace vytvořila víceúrovňový ekologický model, který dělí rizikové faktory vzniku sexuálního násilí do vzájemně propojených čtyř úrovní. V různých částech světa je poměr vlivu mezi jednotlivými úrovněmi rozdělen podle odlišných kulturních zvyklostí. Zároveň také popírá redukci odpovědnosti pouze na straně jedince (WHO 2010: 19):

1. Individuální úroveň zahrnuje biologické dispozice a osobnostní předpoklady.
2. Vztahová úroveň zahrnuje faktory, které pramení ze vztahů s naším nejbližším sociálním okolím (rodinní příslušníci, partneři).
3. Komunitní úroveň obsahuje faktory prostředí, ve kterém se běžně pohybujeme a realizujeme naše vztahy (např. čtvrť, škola, pracoviště).
4. Celospolečenská úroveň ukotvuje makroúrovňové faktory, které se odvíjí od hodnotového normativu společnosti, v níž žijeme. Stěžejní oblasti vlivu

jsou kulturní, náboženské a společenské normy, ekonomická politika nebo genderová nerovnost.

Na individuální úrovni je primárním rizikovým faktorem věk obětí. Průzkumy ukazují, že mladší ženy a dívky splňují větší pravděpodobnost pro sexuální napadení než starší ženy, i když i ty se mohou stát terčem útoku. (WHO 2010: 20)

Dalším rizikovým faktorem individuální úrovně je požívání omamných látek, především alkoholu a drog, jelikož zvyšují zranitelnost obětí. Člověk, který je pod vlivem působení těchto látek, má sníženou schopnost reálného uvažování, prevence, vyhodnocení situace a obrany. (Chomová 2014: 22)

Jedním z nejsilnějších faktorů podporující zranitelnost obětí je předchozí zkušenost se sexuálním násilím v dětství nebo v dospělosti. Studie (Maker, Kemmelmeier, Peterson, 2001: 351-368) zjistila, že sexuální zneužití před 16. rokem života je nejsilnějším prediktorem pozdějšího sexuálního napadení.

Dle Chomové zranitelnost obětí, především v chudších zemích světa, zvyšuje nízké vzdělání, zejména ženy jsou pak více závislé na mužích. Více ohrožené jsou také osaměle žijící ženy nebo svobodné matky. Nedostatek informací, zkreslená komunikace o sexu, nedostatek asertivity – všechny tyto faktory přispívají k riziku sexuálního násilí. (Chomová 2014: 23)

Basile a Saltzman za rizikový faktor v rámci vztahové úrovně považují především vyšší počet sexuálních partnerů (dle Chomová 2014: 23). Dále také dřívější zahájení a provozování sexuálního života zvyšuje riziko sexuálního napadení (Söchting, Fairbrother, Koch 2004: 73-93).

Ženy po celém světě jsou nejčastěji vystaveny sexuálnímu násilí ze strany partnera nebo manžela. Logicky tedy za základní rizikový faktor můžeme považovat manželství nebo partnerské soužití. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 157)

Do rizik vyplývajících z komunitní úrovně řadí Jewkes, Sen a Garcia-Moreno výše zmíněnou chudobu. Chudoba je podstatným faktorem, který zvyšuje zranitelnost obětí sexuálního násilí. Přestože se s násilím můžeme setkat i v bohatých společnostech, nejen ženy s nižším příjmem jsou vystaveny vyššímu riziku sexuálního násilí než ženy, které mají lepší práci. Zároveň chudoba může být příčinou vedoucí ženy k povoláním, která by si dobrovolně nevybraly (mluvíme např. o sexbyznysu). Taková práce opět zvyšuje expozici sexuálnímu násilí ze strany neznámého pachatele. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 158)

Podle Jewkes, Sen a Garcia-Moreno zahrnuje celospolečenská úroveň faktory pramenící z ideologie podporující mužskou dominanci, genderových poměrů, nárokování si sexu a platných společenských norem, které podporují násilí. Nízké právní postihy za sexuální násilí zvyšují přitažlivost pro pachatele a zároveň zvyšují zranitelnost obětí. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 161)

3.5 Dopady sexuálního násilí na život oběti

Z hlediska časového můžeme rozdělit následky na (Hanušová 2006: 20-21):

- bezprostřední, odehrávající se těsně po činu
- dlouhodobé, které jsou většinou charakterizovány jako posttraumatická stresová porucha.

Vzhledem ke stupni zásahu do integrity člověka má akt sexuálního násilí dopad na všechny oblasti zdraví, jež zahrnuje rovinu biologickou, psychologickou, sociální, případně i spirituální.

Fyzické následky

Samozřejmou kategorií spojenou se znásilněním či vynuceným sexem jsou gynekologické obtíže zahrnující vaginální infekce a krvácení, infekce močových cest, zhmoždění, pánevní bolesti, genitální podráždění. Závažnějším důsledkem mohou být komplikace při otěhotnění či donošení dítěte. (Jensen, 2013)

Stopy násilí mohou poškodit i další tělesné orgány, vést k psychosomatickým obtížím, chronickým bolestem, migrénám, poruchám příjmu potravy (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 163).

V důsledku nechtěného těhotenství se vynoří další rizika, která žena podstupuje, pokud v zemi původu je potrat nelegální či netolerovaný. V takových zemích ženy riskují svůj život, zatímco podstupují nelegální potraty prováděné neprofesionály mimo zdravotnická zařízení. Pokud přežijí, mohou si odnést nezvratné zdravotní následky pro zbytek života. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 162)

Nezvratné následky si oběť znásilnění odnáší v případě nakažení pohlavně přenosnou nemocí, z nichž nejzávažnější je nákaza virem HIV.

Všechny výše zmíněné zdravotní potíže mohou vyžadovat opakovanou lékařskou péči náročnou jak časově, tak finančně. Způsobovat opakovanou pracovní neschopnost a mít tak dopad na širší kontext kvality života obětí. (Chomová 2014: 26)

Psychické následky

Dle Chomové (2014) se psychické následky sexuálního násilí liší v závislosti na mnoha vnějších i vnitřních faktorech. Záleží na aktuální životní situaci oběti, zázemí, jak reagovalo sociální okolí, jak vypadala situace, kde se akt odehrál. Do vnitřních faktorů můžeme shrnout unikátní osobnostní charakteristiky, způsob zvládnání stresu apod.

V odborné literatuře je obecně rozšířené rozdělení psychických následků na bezprostřední a dlouhodobé. Mezi bezprostřední následky je zařazován šok, strach, úzkost, pocity ponížení, pošpinění. Začne se později objevovat strach z neznámých lidí, vztek, ale i pocit viny. Může nastat citová otupělost, oběť si přehrává obraz, situaci znovu a znovu, flashbacky. Často se objevují poruchy spánku a deprese, zaznamenány jsou i pokusy o sebevraždu.

Často zmiňovaným dlouhodobým následkem bývá posttraumatický stresový syndrom. U obětí kontaktního násilí se může objevovat pocit znechucení vlastním tělem, nenávisť svého těla, pošpinění, zkaženosti, v důsledku snížená sebeúcta, sebepoškozování, potíže v sexuálním životě nebo odmítání fyzického kontaktu, pocity odcizení. Může dojít k narušení vnímání sebe sama i své sexuální identity. (Chomová 2014: 26)

Podle studie (Daves-Bornez et al., 1998 in: Elliott, Mok, Briere, 2004) je u mužů, kteří zažili sexuální násilí vyšší pravděpodobnost následných problémů v chování, zneužívání návykových látek a suicidality, než u žen.

Chomová upozorňuje, že studií mapujících psychické následky sexuálního násilí na mužích není mnoho. Muži, pokud nedošlo i k fyzickému zranění, vyhledávají odbornou pomoc méně často než ženy. Důvodem může být pocit zahanbení a selhání vyvolaný společností, v níž je muž považován za silného a styk s jiným mužem je považován za nepřijatelný. U mužů se bezprostředně po napadení objevuje emocionální kontrola, popření situace, ale i vyšší úroveň deprese. (Chomová 2014: 26)

Sociální následky

Do této kategorie řadíme vedlejší dopad na sociální vztahy oběti. Častým jevem je zhoršení vztahů s rodinou, partnerem a blízkým okolím, ať už z důvodu uzavření oběti do sebe, nebo z důvodu odmítnutí a zavržení ze strany okolí. Objevuje se rozchod s partnerem, snížení pravděpodobnosti manželství nebo partnerského vztahu. (Cloitre, Scarvalone, Difede 1997: 437-452) V důsledku snížení podpory, omezení kontaktů

s blízkými lidmi se může stát sociálně izolovanou, mít problémy v práci nebo ve škole. Fyzické i psychické důsledky násilí mohou mít zásadní vliv na profesní život oběti. Z důvodu případné nutnosti opakovaných návštěv u lékařů nebo pracovní neschopnosti může dojít až ke ztrátě zaměstnání a neschopnosti najít si nové. V důsledku dochází k zásadní proměně životního stylu a úrovně oběti násilí. V důsledku sociální izolace se stává opětovné začlenění do společnosti problematickým. (Chomová 2014: 27)

Dle Chromové dochází u obětí sexuálního násilí ke změnám v chování. V sexuální oblasti se poté začínají chovat promiskuitněji – vyhledávají nechráněný sex, vybírají si rizikové sexuální partnery, mohou využívat sex jako prostředek směny za jídlo, drogy a další. (Chomová 2014: 27) Což nás přivádí k tomu, že oběti mohou začít užívat návykové látky, sebedestruktivní chování se může projevit i změnou stravovacích návyků jako je přejídání se, hladovění, zvracení, zneužívání tablet na hubnutí či pronajímadel (Silverman et al., 2001). Fyzická, psychická a sociální nepohoda zvyšuje zranitelnost obětí a zvyšuje tak pravděpodobnost dalšího sexuálního násilí.

Fatální následky

Speciální kategorií následku sexuálního násilí jsou jevy, které se sice neobjevují frekventovaně, za to mají zcela zásadní vliv na život oběti. Do této kategorie můžeme řadit úmrtí oběti při nelegálním potratu, smrtelné komplikace v těhotenství nebo zabití novorozeněte počatého při znásilnění. Dále se může vyskytnout nákaza virem HIV, smrt oběti při znásilnění či na jeho následky nebo v některých kulturách vražda ze cti. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno 2002: 162-164)

Fatálním důsledkem je sebevražda, kterou s větší pravděpodobností páchají ženy, jenž v dětství či dospělosti zažily sexuální násilí (Pico-Alfonso et al., 2006: 599-611).

Spirituální následky

Poslední, avšak neméně důležitou oblastí, je sféra spirituální. Sexuální násilí svou závažností může změnit pohled člověka na svět a na život. Oběť může pociťovat jakési „zlomení ducha“ nebo pošpinění důstojnosti. Může si vybudovat negativní pohled, z jehož perspektivy hodnotí svůj život jako zničený, bezcenný nebo nezasloužící si změnu k lepšímu. Oběť si připadá zkažená, přestává docenovat vlastní hodnotu pro sebe sama i pro okolní svět. Oběť sexuálního násilí může ztratit smysl života a naopak si vytvořit strach z budoucnosti. Všechny formy sexuálního násilí snižují pocit bezpečí osoby, což se projevuje v neschopnosti osoby důvěřovat ostatním lidem. Konflikty se

spiritualitou jsou také časté, např. když oběť začne vyčítat objektu své víry odpovědnost za prožité násilí. Oběť se může cítit demotivovaná, „prázdná“ a že jakákoliv snaha postrádá smysl.

3.6 Mýty o obětech znásilnění

Mýtus je obecně rozšířená, slepě stereotypní představa laické společnosti, která ovlivňuje posuzování reality. V kontextu znásilnění mýtus přitěžuje oběti a naopak polehčuje okolnosti na straně pachatele. Mýtus přenáší značnou část zodpovědnosti na oběť a poškozují její věrohodnost.

Důvodem, proč je mýtům věnován prostor v této práci, je fakt, že právě mýty a stereotypy mají na svědomí extrémně vysokou míru zatajování znásilnění. Vedou k tzv. sekundární viktimizaci, jenž často brání oběti v tom, aby vyhledala příslušnou pomoc a vyrovnala se s traumatickou zkušeností. (Ciprová 2010: 10)

Čírtková vyjmenovává šest základních mýtů o obětech znásilnění (Čírtková 2014):

1. Mýtus o atraktivitě oběti tvrdí, že atraktivní ženy jsou častěji obětí znásilnění, jelikož o staré či hendikepované by „nikdo neměl zájem, mohly by být rády, kdyby se jim to přihodilo, stejně si to jenom vymyslela, abychom si jí všimli apod.“. V důsledku takové oběti raději mlčí a pachatelé tak zůstávají nepotrestáni.
2. Mýtus o nulové újmě přenáší odpovědnost na oběť znásilnění. Dělí totiž ženy na dobré a špatné. V tomto kontextu „špatnou ženou“ se rozumí žena, jež vystřídala více sexuálních partnerů, ztrácí důstojnost a riskuje. To znamená „může si za to sama“. Pro příklad, prostitutka nemůže být znásilněna, tím pádem nevznikla žádná škoda.
3. Pokud žena nechce, nemůže být znásilněna. Podle Bourke se tento mýtus objevuje již v 90. letech 19. Století, kdy autoři učebnice *Lékařská soudní věda, forenzní medicína a toxikologie* nazvali jednu z kapitol „Je vůbec možné, aby byla žena zneužita proti své vůli?“. Většina autorů se shodla na tom, že dospělá žena, která je při smyslech nemůže být zneužita jedním mužem. Doporučovali proto, jestliže nebudou shledány fyzické stopy násilí na stehnech a prsou ženy, pak se žena dostatečně nebránila. Což znamená, že styk sama chtěla (Bourke 2010). Tento mýtus přetrvává dodnes v situacích,

kdy oběti chybí zranění svědčící o jejím odporu a zároveň pachatel nehrozil či nepoužil zbraň. Když se oběť nebrání veškerou silou, styk vlastně chtěla.

4. Mýtus o riskantním chování oběti opět svaluje vinu na oběť znásilnění z důvodu lehkovážného počínání, např. byla oblečena nebo se chovala příliš vyzývavě, dala se do řeči s neznámým mužem, šla sama v noci parkem nebo ulicí. Jde údajně o jeden z nejrozšířenějších mýtů v justici.
5. Dalším mýtem je přesvědčení, že pokud byla žena opravdu znásilněna, je to na první pohled patrné. Je traumatizovaná a má potřebu vyprávět, co zažila. V odborné literatuře se ale dnes již setkáváme s různými způsoby reakcí na stresové situace, přičemž expresivní vyjádření takového zážitku je méně častým jevem.
6. Mýtus o rozdílných dopadech znásilnění reprezentuje názor, že destruktivnější vliv na psychiku oběti má znásilnění neznámým pachatelem, na rozdíl od znásilnění člověkem známým (partner, rodič, kolega). Výzkumy však tuto nepravdu vyvrací.

Pro doplnění P. Kovář uvádí stereotypní názor, že se ženám znásilnění líbí. Ženy prý říkají ne, zatímco myslí ano. Na obhajobu mužů přispívá tvrzení, že mají nekontrolovatelný sexuální pud, s kterým nemohou nic dělat. Vyvrací stereotyp, že násilníci jsou maniaci a psychopati, jelikož často vedou normální pracovní i rodinný život. Drtivá většina znásilnění je páchána lidmi, které oběť osobně zná (rodinní příslušníci, přátelé, kolegové). Vyvrací také mýtus, že znásilnění je neplánovaným aktem nezadržitelného sexuálního pudu. Až 60% všech znásilnění jsou přesně plánovaná (datum, místo, oběť) (Kovář 2008).

4 Sociální práce s oběťmi sexuálního násilí

4.1 Sociální práce a sexuální násilí

Sociální práce je jednou z pomáhajících profesí. Rozvíjí se jak v praxi, tak na akademické půdě. V dnešní době neexistuje jednotné vymezení, přičemž jednotlivé definice se liší v závislosti na teoretickém proudu, ze kterého vycházejí.

Mezinárodní federace sociální práce definuje sociální práci jako profesi, která podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti (IFSW 2000).

Americká národní asociace sociálních pracovníků přichází v 70. letech s ranější definicí: „Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.“ (NASW 1973).

Pokud se vyskytne sexuální násilí, stává se markantním faktorem, který negativně ovlivňuje sociální fungování jednotlivců a zároveň negativně působí i na rodiny a celé komunity. Narušuje zdraví ve všech jeho sférách – biologické, psychické, sociální i spirituální.

Ve vztahu k sociální práci je sexuální násilí tématem průřezovým i z hlediska cílových skupin uživatelů sociálních služeb. Sociální pracovník se při výkonu své profese může setkat s různými formami sexuálního násilí při práci s dětmi, ženami, muži, lidmi bez domova, uživateli návykových látek, lidmi s postižením nebo seniory. (Kutálková 2014: 87)

Způsob realizace sociální práce se liší v závislosti na paradigmatu, ze kterého vycházejí. V následující kapitole stručně vysvětlím, co znamenají paradigmatu sociální práce a jak ovlivňují podobu praxe sociálního pracovníka s oběťmi sexuálního násilí.

4.2 Paradigmata sociální práce

Dle Navrátila (2001) můžeme sociální práci teoreticky rozčlenit do tří hlavních proudů, které vykrytalizovaly během 20. století. Malcolm Payne je označuje jako „malá paradigmata“, jež se od sebe odlišují filozofickými východisky, tak i praktickou aplikací. Dle této typologie můžeme pohlížet na sociální práci jako na terapeutickou pomoc, sociálně-právní pomoc nebo reformu společenského prostředí. (Navrátil 2001: 14) V praxi sociálního pracovníka dominance jednoho přístupu znamená nasměrování jeho intervence konkrétním směrem. Paradigma předurčuje, čemu bude pracovník věnovat zvýšenou pozornost a naopak, co bude považovat za méně podstatné. Podobně je tomu na úrovni organizace, která jako celek upřednostňuje jednu ze tří forem pomoci.

Autor paradigmatického rozčlenění Malcolm Payne upozorňuje, že v praxi sociální práce takto jednoznačné aplikace neexistují, naopak se můžeme setkat i s koexistencí služeb, které vycházejí z odlišných paradigmat. Typičtější je tedy pro skutečnou praxi prolínání přístupů, jež se opírají o tři paradigmatické základny. (Payne 2005)

4.2.1 Terapeutické paradigma

V rámci prvního paradigmatu je dle Navrátila (2001) považováno za hlavní faktor sociálního fungování duševní zdraví a pohoda člověka. Hlavním nástrojem sociální práce je proto psychoterapie individuální nebo skupinová s cílem pomoci dosáhnout jednotlivcům, skupinám i komunitám psychosociální pohody. Příčina nesnáží je hledána v osobnostních kvalitách jedince, následně je tudíž kladen důraz na podporu rozvoje a seberealizaci osobnosti. Velmi podstatná je v procesu psychoterapie i komunikace a vztahy s okolím, prostřednictvím nichž může člověk získat větší kontrolu nad svými pocity a způsobem života. Podmínkou pro sociálního pracovníka vycházejícího z tohoto paradigmatu je znalost psychologie a absolvování psychoterapeutického výcviku, případně využití služeb psychologa či psychoterapeuta. (Navrátil 2001:14-15)

Dle Čechové v kontextu sociální práce s oběťmi sexuálního násilí můžeme terapeutické paradigma identifikovat v tématech jako je práce s krizí, integrace traumatu či posttraumatická stresová porucha. Pracovníci se dále v rámci tohoto směru věnují tématu důvěry, jistoty, moci a kontroly nebo vlastní hodnoty. (Čechová 2013)

Kutálková uvádí, že stěžejními metodami práce z hlediska terapeutického paradigmatu je psychoterapie, socioterapeutické činnosti, krizová intervence, doprovody, podpora. Tyto činnosti mají vést k vytvoření důvěrného prostředí, v němž se bude uživatel cítit bezpečně. Konkrétně při práci s oběťmi sexuálního násilí je tak činěno prostřednictvím anonymních konzultací přes telefonické linky nebo internetové poradenství. (Kutálková 2014: 89)

Kutálková upozorňuje na dvě skupiny rizik, které mohou vyvstat z přílišné terapeutizace sociální práce a změření se výhradně na psychiku klienta. První skupina rizik vyplývá z přehlédnutí či opomenutí nástrojů a metod, jež jsou pro sociální práci typické, jako je spolupráce s dalšími institucemi (právní systém, sociální služby a další odborníci). Úzkostný důraz na bezpečí a přehnaná obava z citového zranění klienta může vést dokonce k tomu, že se sociální pracovník ani na sexuální násilí či jiné nepříjemné informace nezeptá. Druhá skupina rizik se může objevit, pokud se bude pracovník zaměřovat na individuální rovinu práce s klientem a lokalizuje problém pouze do této sféry, aniž by zhodnotil vliv strukturálních problémů či širší sítě mezilidských vztahů (rodina, komunita). (Kutálková 2014: 90)

4.2.2 Sociálně-právní paradigma

Dle Navrátila (2001) druhé paradigma sociální práce pohlíží na sociální fungování jako na kombinaci klientových schopností zvládat problémy a zároveň přístupu k odpovídajícím informacím a službám. Zohledněny jsou jak individuální potřeby klienta, tak nabídka sociálně-právních institucí, jejichž součástí je i sociální práce. Toto paradigma spatřuje jádro klientovy svízelné životní situace v neuspokojených potřebách, ať už z důvodu individuálních omezení využít nabízené možnosti systému nebo v nedostatečné nabídce služeb, které nereagují pružně na klientovy potřeby.

Hlavními nástroji pomoci jsou v tomto případě kvalifikované poradenství, poskytování informací, zpřístupňování zdrojů a mediace. Paradigma rozšiřuje svou perspektivu na širší společenské prostředí, proto je součástí i snaha o změnu společnosti a jejích institucí, aby efektivněji reagovali na potřeby klienta. V praxi je především kladen důraz na individuální rozvoj a malé kroky, které nevedou k větší sociální reformě. (Navrátil 2001: 16-17)

Jelikož cílem sociálně-právního, zkráceně poradenského paradigmatu, je udržovat sociální pořádek a zároveň podporovat uživatele v období těžkostí, reformní paradigma

kritizuje tuto perspektivu z podobných důvodů jako paradigma terapeutické. (Kutálková 2014: 88)

Dále dle Kutálkové (2014), pokud se zaměříme v rámci tohoto paradigmatu na sociální práci s oběťmi sexuálního násilí, stěžejní pomoc se bude opírat o institucionální a legislativní nástroje. Nezapomeňme ani na nástroj osvěty, která ale na rozdíl od reformního paradigmatu nemá za cíl dosáhnout širší společenské změny, jako spíše informovat o možnostech pomoci. Mezi hlavní legislativní nástroje bychom mohli zařadit pomoc při domáhání práv obětí trestných činů či možnosti odškodnění obětí. Kutálková uvádí příklad z praxe v periodiku *Sociální práce/Sociálna práca* (2006: 20). Zmiňuje činnost organizace La Strada, jež předložila na konci roku 2004 legislativní doporučení vládě v boji s obchodovanými lidmi. V roce 2003 byla vládou ČR schválena Národní strategie boje proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, která byla v roce 2005 aktualizována.

Jelikož je důležitým aspektem multidisciplinární spolupráce, jak zmiňuje Kutálková, sociální pracovník se soustředí nejen na poskytování poradenských služeb, ale také na management a spolupráci s dalšími relevantními profesemi. Z důvodu primární spolupráce s právníky, je předpokladem pro sociálního pracovníka orientace v právních normách a velmi pravděpodobně i implementační praxe. Pokusy o změnu legislativy se však pohybují v konkrétních mantinelech, nezasazují se o celospolečenskou změnu. Nezbytná je zde i znalost systému zabezpečení a sítě sociálních služeb, tak jak je daná zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Jak vyplývá z předcházejícího textu, mezi hlavní metody sociální práce ovlivněné sociálně-právní perspektivou, Kutálková řadí odborné poradenství, případový management, lobbování a analytickou činnost.

Uvedme na závěr ještě dvě rizika, která s sebou může přinášet sociálně-právní perspektiva. Z osobní zkušenosti Kutálková varuje před přílišnou orientací na právní aspekty problému a analytickou činnost. Sociální pracovníci odhodlaní dosáhnout spravedlnosti, hájit svého klienta a napravit škody mohou v „zápalu boje“ přeslechnout volbu klienta, aby případ nebyl projednáván soudně a celá věc se raději v tichosti uzavřela. Mějme na paměti sekundární viktimizaci, kterou klienta v takovém případě vystavíme.

Druhá skupina rizik, na kterou Kutálková upozorňuje, s sebou přináší státem řízené organizace, respektive určité formy pomoci řízené státem nebo spolupráce s policií. Takové fungování může být riskantní, pokud se organizace dostane do střetu

zájmů. Postavíme-li proti sobě zájem konkrétní klientky a odlišný názor státních subjektů, organizace ze strachu před ztrátou akreditace nemusí hájit zájem klientky. Taková situace může nastat i v případě reformy samotného systému pomoci, kdy organizace ze strachu před nahrazením jinou organizací nebo neudělení akreditace raději mlčí. (Kutálková 2014: 92-93)

4.2.3 Reformní paradigma

Třetí paradigma, pro tuto práci stěžejní, dle Navrátila (2001) usiluje o společenskou rovnost v různých dimenzích společenského života. Sociální práce je zaměřena na reformu společenského prostředí, které utiskuje práva různých skupin (např. z důvodu třídy, věku, genderu). Hlavním prostředkem, jak dosáhnout změny, je podle reformních sociálních pracovníků zmocňování (empowerment) klientů sociálních služeb, aby se autonomně mohli podílet na uspokojování svých potřeb a zároveň utvářet socio-politické klima. Sociální práce zde podporuje solidaritu a spolupráci v rámci společenské skupiny s cílem pomoci získat utlačované skupině vliv na svůj život. Dle představitelů reformní perspektivy je moc akumulována v rukou elit, které využívají zdrojů výhradně ve svůj prospěch a přizpůsobují svým zájmům fungování společenských institucí včetně sociálních služeb. Vzniká tak hierarchické uspořádání společnosti, jež je pro reformní sociální pracovníky prosazující rovnostářské principy nepřijatelné.

Společenský útlak determinuje osobní a sociální rozvoj jednotlivců, proto není možné dosáhnout rozvoje bez signifikantní společenské změny. Důležitou otázkou pro sociální pracovníky je míra vlivu omezených možností znevýhodněné skupiny, jejíž je klient členem, na jeho osobní problémy. Klienti jsou do procesu změny aktivně zapojeni, což jim lépe umožňuje pochopit zdroje útlaku a uvědomit si svá práva. (Navrátil, 2001: 15)

Jak upozorňuje Navrátil: „Jak terapeutický, tak i sociálně-právní pohled na sociální práci jsou kritizovány z pozice třetího, tedy reformního pohledu. Z této perspektivy ostatní dva pohledy na podstatu sociální práce konzervují společenský řád, a tím i zájmy elit. Dle zastánkyň a zastánců reformního paradigmatu tak dochází k paradoxu: Lidé, kteří by měli mít ze sociální práce největší užitek, jsou jejím působením de facto omezováni“ (Navrátil 2001: 16).

Dále dle Kutálkové (2014) se otázkami sexuálního násilí v rámci reformního paradigmatu zabývají některé feministické směry v pomáhajících profesích, jež

pohlízejí na sexuální násilí jako na akt genderové nadvlády mužů nad ženami i v dalších sférách života. V sedmdesátých letech vznikly v zahraničí na feministickém základě organizace dobrovolné, postupně i profesionální pomoci žen ženám, které zažily sexuální násilí. Pomoc spočívala ve zbudování poraden, azylových domů a společenské osvětě ohledně genderově podmíněného násilí.

Zdroje útlaku se však neomezují jen na gender, věk nebo třídu. Proto reformní paradigma věnuje pozornost znevýhodněným skupinám také na základě etnicity, sexuální orientace či zdravotního postižení. Proto se některé organizace nabízející pomoc obětem sexuálního násilí zaměřují na kombinaci více rizikových faktorů, např. etnický původ nebo odlišná sexuální orientace a sexuální násilí. Přičemž zohledňují větší zranitelnost takových klientů i bariéry v přístupu k pomoci.

Jelikož je hlavním cílem celospolečenská změna, hlavními metodami práce je osvětová činnost, hájení práv (advocacy), lobbying, pořádání vzdělávacích akcí a popularizačních kampaní, veřejné diskuze, analytická činnost. Protože jedním z dílčích cílů je zmocňování klientů, podstatnou součástí spolupráce je zapojení klientů do procesu změny tak, aby byl slyšet jejich hlas. Může to být realizováno účastí konkrétních žen a mužů, jež prožili sexuální násilí, v kampaních a veřejných diskuzích. Sociální pracovník výrazně působí na poli veřejného prostoru, tudíž musí být schopným řečníkem, organizátorem i analytikem. (Kutálková 2014: 91-92)

Samozřejmě ani reformní paradigma není bezchybné a pracovníci musí být obezřetní, aby nesklouzli do jednosměrného vidění klientů jako pasivních obětí. Jak upozorňuje Janebová, pokud jsou pracovníci orientováni výhradně na vnější vlivy útlaku, aniž by přihlédli k osobním příčinám nesnázi klienta, může dojít k prolomení profesionálních hranic. V takové situaci pracovník přestává objektivně analyzovat problém, místo toho klienta lituje, což mu v důsledku znemožnění efektivně pomáhat a vykonávat tak svou profesní roli. Fatálním důsledkem může být akceptace role oběti klientem a jeho následná rezignace situaci řešit (Janebová, 2014a: 46).

Kutálková upozorňuje na přílišnou usilovnost pracovníků v dosažení společenské změny, která ale nemusí být v souladu se skutečnými zájmy klientů. Příkladem může být praxe zahraničních organizací, jež pohlízejí na provozování sexuálních služeb jako na sexuální násilí, a z toho důvodu usilují o restriktivní opatření. Snaha „uchránit“ ženy před prostitucí může být výsledně negativně vnímána samotnými ženami, pro které poskytování sexuálních služeb představuje přijatelný způsob obživy (Kutálková 2014: 93).

4.2.4 Radikálně feministická sociální práce s oběťmi sexuálního násilí

V následující kapitole budu vycházet z článku Radky Janebové *Feministické perspektivy v praxi sociální práce* (2006).

Jak jsem zmínila v úvodních kapitolách práce, radikální feminismus kritizuje dominantní postavení mužů ve společnosti, kteří prostřednictvím „sexuální smlouvy“ získávají oprávnění na vykořisťování ženských těl. Primárním tématem je fyzické a sexuální násilí vůči ženám v různých formách, jež vypovídá o kontrole mužů nad ženami. V důsledku těchto teoretických východisek, se i radikálně-feministická sociální práce zaměřuje na zneužívané a znásilněné ženy. Cílem radikální feministické práce je posílení žen a zároveň ochrana dětí.

Radikální feminismus volá po rovnoprávnosti mužů a žen ve smyslu zajistit ženám „rovnost v odlišnosti“, ne ženám zaručit stejná práva jako náleží mužům. Volají po zvláštním náhledu na práva a povinnosti žen. Prostředkem k dosažení rovnoprávnosti je posilování ženské identity, spolupráce a vzájemná solidarita, jež hraje důležitou roli ve všech formách pomoci. Ženy tak zřizují i spravují centra pomoci pro ženy jako např. krizová centra, azylové domy. Van der Vlught (1994: 18-23) nazývá sociální práci vycházející z této perspektivy „genderově specifickou sociální prací“.

Prvním krokem k úspěšné spolupráci s klientkami je pochopení násilného prostředí socializace žen, jež negativně ovlivnilo jejich emoční vývoj. Radikálně-feminističtí pracovníci zdůrazňují nutnost pochopit principy patriarchální společnosti, které ve svém důsledku ovlivňuje život jednotlivce. Poté, co jsou rozklíčovány příčiny útrap klientek, postupují pracovníci do fáze druhé, v níž je pozornost věnována posilování sebedůvěry a autonomie řídit si svůj život sama. Osobní transformace se odehrává s ohledem na politický původ pocitů bezmoci a podřadného statusu, jež pracovník spolu s klientkou deprogramuje.

„Pro zásady praxe radikálního feminismu jsou typické snaha o nehierarchický přístup, rovnost mezi pracovníci a klientkou, tendence motivovat klientky k aktivitě a rozvíjet jejich potenciál a odpor vůči kontrole a dominanci.“. (Janebová 2006)

Radikální feminismus významnou měrou přispěl k vybudování skupinové práce, jež se v rámci této perspektivy uplatňuje prostřednictvím svépomocných skupin nebo skupin orientovaných na změnu osobnosti, v nichž mají ženy prostor k vyjádření emocí, vzteku, nespokojenosti se systémem. Sociální pracovník pomáhá klientkám chápat vztek jako hybnou sílu akce a vede je ke zdravému vyjádření takových emocí.

Skupinové aktivity nejsou orientované pouze na oběti sexuálního násilí, ale mohou být zaměřeny na budování respektu k ostatním ženám, reflexi sexistických struktur na vlastní identitu. Skupiny orientované na sociální transformaci zřizují ženská centra, vydávají ženské noviny nebo řídí ženské zdroje.

5 Eklektický přístup

Problematika sexuálního násilí se prolíná všemi skupinami uživatelů sociálních služeb. Připomeňme si slova Kutálkové, která upozorňuje, že sociální pracovník se může setkat s různými formami sexuálního násilí při práci s dětmi, ženami, muži, lidmi bez domova, uživateli návykových látek, lidmi s postižením nebo seniory (Kutálková 2014: 87). I přesto, jak jsem zmínila v úvodu bakalářské práce, prostředí české sociální práce neupravuje dostatečně teoreticky ani metodicky způsob poskytování pomoci obětem sexuálního násilí. Tato problematika je řešena pouze jako součást domácího násilí, přestože v podkapitole *Formy sexuálního násilí* je patrné, že sexuální násilí zahrnuje nespočet kategorií, které se nemusí odehrávat pouze v domácnosti nebo prostředí rodiny. Tato nedostatečnost i v rámci kvalifikačních prací studentů sociální práce a příbuzných oborů pro mne byla podnětem pro zpracování tématu *Východiska sociální práce s oběťmi sexuálního násilí z hlediska radikálního feminismu*.

Jelikož jedním z přístupů sociální práce, které se na teoretické úrovni zabývají problematikou sexuálního násilí, je feministická sociální práce, konkrétně radikálně-feministický proud, bylo cílem této práce teoreticky vymezit východiska sociální práce s oběťmi sexuálního násilí z hlediska feminismu radikálního.

Sociální práce vycházející z radikálního feminismu využívá specifické nástroje, jako je osvětová činnost včetně popularizačních kampaní, hájení práv, lobování nebo veřejné diskuze za účelem dosažení celospolečenské změny. Při práci s klienty podporuje solidaritu v rámci utlačované komunity, prvky svépomoci a zmocňování klientů. Tyto nástroje mohou být efektivní v boji za rovné postavení žen, pokud sociální pracovníci neskouznou do jednosměrného vidění klientů jako pasivních obětí. Nejenže tak ztratí objektivitu a tím i respekt oponentů, ale mohou tak demotivovat samotného klienta, který akceptuje roli oběti bez naděje na lepší zítřky. Místo pomoci dochází jen k další viktimizaci klienta. Zároveň radikální feminismus identifikuje jako oběti sexuálního násilí pouze ženy v roli oběti patriarchální společnosti, přestože ze statistik je evidentní, že sexuální násilí bývá páčáno také na mužích.

Podobně jako autor paradigmatického dělení sociální práce M. Payne uznává kombinaci tří paradigmat v praxi, i autorka bakalářské práce zastává názor o vhodnosti prolínání jednotlivých přístupů. Pokud by prostředí české sociální práce uvažovalo o

vytvoření metodiky pomoci obětem sexuálního násilí, bylo by vhodné využít nástroje, které poskytují i zbývající dvě paradigmatata.

Reformní paradigma, ze kterého vychází radikálně feministická sociální práce, opomíjí duševní zdraví a pohodu člověka. S tématy krize, traumatu a posttraumatické stresové poruchy pracuje paradigma terapeutické. Jeho nástroji jsou především psychoterapie, socioterapeutické činnosti, podpora klienta, který v důsledku sexuálního násilí ztratil pocit jistoty, důvěry a vlastní hodnoty.

Hlavním cílem poradenského (sociálně-právního) paradigmatu, jež by neměl chybět v ucelené metodice pomoci obětem sexuálního násilí, je informovat klienty o možnostech pomoci. Využity by měly být legislativní nástroje např. při vymáhání práv oběti.

Jak je patrné z úvodních kapitol bakalářské práce, které se věnují představení feminismu a poté radikálního feminismu, je tento ideologický proud velice úzce profilovaný. V podstatě jediný zdroj problému sexuálního násilí spatřuje v patriarchálních strukturách. Takové tunelové vidění zabraňuje analýze dalších příčin a rizik, a tím připravuje jeho zastánce o objektivitu. Přestože přináší určitý specifický pohled na téma sexuality ve společnosti, dle mého názoru je na místě četná kritika, jež se na radikální feminismus snáší. Jako sociální pracovníci se můžeme inspirovat nástroji, které nám proud přináší a zvážit příčiny, které identifikuje, avšak osobně zastávám názor o vhodnosti komplexní a nezaujaté intervence s využitím nástrojů i zbylých dvou paradigmat při práci s oběťmi sexuálního násilí.

Závěr

Na předchozích stránkách kvalifikační práce jsem se věnovala sociální práci s oběťmi sexuálního násilí ovlivněné perspektivou radikálního feminismu. Předpokladem pro splnění cíle této práce, jež měl teoreticky prozkoumat východiska sociální práce s oběťmi sexuálního násilí z hlediska radikálního feminismu, bylo představit dvě stěžejní témata: radikální feminismus a jeho hodnotové kořeny, a zároveň sociální práci s oběťmi sexuálního násilí. Z těchto důvodů je práce rozdělena pomyslně do dvou hlavních oddílů, jež se dále člení do čtyř hlavních kapitol.

Zpočátku jsem představila feminismus jako myšlenkový směr. Z historického přehledu je patrné, že představitelé feminismu nesdílejí společná přesvědčení, jelikož se tento myšlenkový směr od počátků jeho vzniku v 18. století výrazně diferencoval. Jednou z dynamičtějších odnoží feminismu je radikální feminismus, jemuž jsem věnovala druhou kapitolu. Ten se zaměřuje jednoznačně na externí zdroje útlaku žen, spatřuje příčinu nerovnosti v patriarchálně uspořádané společnosti, která legitimuje zneužívání moci mužů nad ženami. Konkrétně kritizuje redukci žen na pouhý sexuální objekt, jenž je prezentován médií, pornografií a prakticky v prostituci. Taková redukce se promítá v celospolečenském klimatu a je tak důsledkem nerovnosti žen v politice, veřejném dění, na úradech apod. Radikální feministky volají po kultivaci mužského sexuálního pudu. Prostor jsem věnovala i kritice radikálního feminismu, jejímž hlavním bodem je redukce zdrojů problému výhradně na úroveň systému a opomenutí úrovní ostatních.

Obsahem čtvrté kapitoly je definování sexuálního násilí včetně uvedení četnosti, forem a dopadů na život oběti i rizikových faktorů pro vznik sexuálního násilí. Dále také celospolečensky rozšířené mýty o obětech sexuálního násilí.

Poslední část se snaží uchopit sociální práci s oběťmi sexuálního násilí z pohledu tří paradigmat, přičemž větší prostor je ponechán pro představení paradigmatu reformního, do nějž řadíme radikálně feministickou sociální práci.

Přestože v současnosti převládá pejorativní pohled na radikální feminismus nejen v laické společnosti, nesmíme opomenout jeho zásluhu při upozornění na problematiku znásilnění a mobilizaci jeho obětí z pasivity a mlčení. Zásadní vliv měla feministická práce také na pojetí genderových vztahů v sociální politice a službách, konkrétně na důležitost žen v profesích pomáhajícím utlačovaným ženám. Autorka bakalářské práce

dochází v diskuzi k závěru, že není třeba obracet se zády k radikálnímu feminizmu kvůli jeho neprofesionálnímu aktivizmu. Sociální pracovník může obohatit svou praxi o nástroje, které tento směr přináší a které mohou v důsledku přinést efektivní výsledky. Zároveň je třeba uchovat si objektivní nadhled, aby pracovník neustrnul v rigidním hodnocení klientovy situace. K tomu může přispět otevřenost vůči ostatním paradigmatům. Holistický přístup bude ve výsledku přínosem pro klienta i sociálního pracovníka.

Použitá literatura a zdroje

AUBIN, M.-CH. 2002. *Lettre de la Commission du droit des femmes*. Egalité hommes/femmes. Pařížská organizace socialistické strany.

BADINTEROVÁ, E. 2004. *Tudy cesta nevede*. Praha: Karolinum.

BASILE, K. C., SALTZMAN, L. E. 2009. *Sexual Violence Surveillance Uniform Definitions and Recommended Data Elements*. Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control. 2. vydání. Dostupné z: <http://purl.access.gpo.gov/GPO/LPS120731>

BETHKE, J. *Feminismus* [on-line]. Dostupné z: <http://www.differentlife.cz/pravalidska05.htm>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 12.6.2014].

BLACK, M. C., BASILE, K. C., BREIDIG, M. J., SMITH, S. G., WALTERS, M. L., MERRICK, M. T., CHEN, J., STEVENS, M. R. 2011. *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. Dostupné z: www.cdc.gov/violenceprevention/nisvs/2010_report.html

BOURKE, J. 2010. *Znásilnění: dějiny od roku 1860 do současnosti*. Praha: Mladá fronta. str. 32-33.

BROMBERG, S. 1997. *Feminist Issues In Prostitution* [on-line]. Dostupné z: <http://www.feministissues.com/index.html>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 13.6.2014].

CIPROVÁ, K. 2010. „Znásilnění: kontextuální úvod“. In: *Pod hladinou: fakta a mýty o znásilnění*. Gender Studies, o. p. s. Str. 10 Dostupné z: http://www.feminismus.cz/download/publikace_final_pdf.pdf

Collectif féministe contre le viol [on-line]. Bulletin 2002. s. 15. Dostupné z: <http://www.cfcv.asso.fr/bibliotheque/c2,nos-parutions-bulletin-2008.php>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 16.6.2014].

COREY, G. 2013. *Case Approach to Counselling and Psychotherapy*. Brooks/Cole. s. 201-224

COSAI. 2013. Comparing Sexual Assault Interventions: Czech Republic Case Study Report. COSAI. [on-line] 2013. Dostupné z: www.cosai.eu/fileadmin/user_upload/Pdf/COSAI_Case_Study_Czech_Republic_Final.pdf [cit. 15. 7. 2013].

CLOITRE, M., SCARVALONE, P., DIFEDE, J. 1997. Posttraumatic Stress Disorder, Self-and Interpersonal Dysfunction Among Sexually Retraumatized Women. *Journal of Traumatic Stress*. roč. 10, č. 3, s. 437–452.

ČECHOVÁ, J. Role odborných poradců v sociálních službách. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí. 12. 9. 2013, Praha.

Česká asociace vzdělávacích institucí [on-line]. *Co je to gender?* Dostupné z: <http://www.cavi.cz/gender.html>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 12.6.2014].

ČÍRTKOVÁ, L. 2014. *Mýty o znásilnění* [on-line]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/pretrvavajici-myty-v-oblasti-sexualniho-nasili-na-zenach-a-detech.aspx>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 2.7.2014].

ELLIOTT, D. M., MOK, D. S., BRIERE, J. 2004. Adult Sexual Assault: Prevalence, Symptomatology, and Sex Differences in the General Population. *Journal of Traumatic Stress*. roč. 17, č. 4, s. 203–211.

FREDERICK, D. 1992. *Radical Feminism: An Exposé*. Libertarian Alliance Pamphlet No. 18. A Joint Libertarian Alliance/British Association of Libertarian Feminists Publication. Dostupné z: <http://www.infotextmanuscripts.org/ncropa/ncropa-lib-4.pdf>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 17.6.2014].

FRÖSCHL, E., LÖW, S., SOPKOVÁ, E. 2008. *Konat' proti násiliu na ženách*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny SROV. Dostupné z: www.aspekt.sk/sites/default/files/Konat_proti_nasiluu_na_zenach.pdf

HANUŠOVÁ, J. 2006. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany. s. 20-21.

HAVELKOVÁ, H. 2002. „První vlna ženského (feministického) hnutí“. In: *Ženská práva jsou lidská práva – sborník přednášek ze semináře*. Brno: Nesehnutí. s. 8-11.

HAVELKOVÁ, H. 2002. „Druhá vlna feminismu“. In: *Ženská práva jsou lidská práva – sborník přednášek ze semináře*. Brno: Nesehnutí. s. 15-17.

HAWKINS, G., ZIMRING, F. E. 1988. *Pornography in a Free Society*, Cambridge University Press, Cambridge. s. 154.

Heinrich Böll Stiftung. 2009. *Gender Politics Makes a Difference*. Berlin. s. 42-48.

CHOMOVÁ, Z. 2014. „Co je sexuální násilí?“. In: *Sexuální násilí: Proč se nikdo neptá?* Praha: Iustitia, o. p. s. s. 15-28.

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORK. *Global Definition of Social Work* [on-line].. Dostupné z: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>. [Aktualizace: 6.8.2014] [cit. 4.3.2015].

JANEBOVÁ, R. 2006. Feministické perspektivy v praxi sociální práce. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 7, číslo 2/2006.

JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce: Reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014a. s. 46.

JENSEN, A. H. *Sexual Violence: An Overview*. Přednáška na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, Praha, 12. 9. 2013.

JEWKES, R., SEN, P., GARCIA-MORENO, C. Sexual Violence. In: KRUG, E. G., et al., eds. *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 2002, s. 147–181. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf

KOVÁŘ, P., et al. 2008. *Sexuální agrese: Z násilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf.

KUTÁLKOVÁ, P. 2006. Obchodovaných osob je mnohem více, než ukazují statistiky. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. 2/2006. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci.

KUTÁLKOVÁ, P. 2014. „Namísto obav rozvíjet vlastní praxi. Tři pohledy na možnosti sociální práce v oblasti sexuálního násilí“. In: *Sexuální násilí: Proč se nikdo neptá?* Praha: Iustitia, o. p. s. s. 85-98.

LENDEROVÁ, M. 2010. *Feminismus, gender, emancipace a ženská otázka*. Dostupné z: [http://www.msmt.cz/modules/search/index.php?plugin=3&query=lenderov%C3%A1&s\[type\]=&s\[valid_from_min\]=&s\[valid_from_max\]=&s\[sort\]=relevance&u\[v\]=Hledat](http://www.msmt.cz/modules/search/index.php?plugin=3&query=lenderov%C3%A1&s[type]=&s[valid_from_min]=&s[valid_from_max]=&s[sort]=relevance&u[v]=Hledat)

MAKER, A. H., KEMMELMEIER, M., PETERSON, C. 2001. Child Sexual Abuse, Peer Sexual Abuse and Sexual Assault in Adulthood: A Multi-risk Model of Revictimization. *Journal of Traumatic Stress*. roč. 14, č. 2, s. 351–368.

MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

MILLETT, K. 2000. *Sexual politics*. University of Illinois Press. s. 23-58

MICHIGAN RESOURCE CENTER ON DOMESTIC AND SEXUAL VIOLENCE. 2012. *Male Survivors of Violence* [on-line]. Okemos: Michigan Resource Center on Domestic and Sexual Violence. Dostupné z: www.resourcecenter.info/files/stats/Male%20Survivors.pdf

- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. s. 14-16.
- ORME, J. 2002. „Feminist social work“. In R. Adams, L. Dominelli & M. Payne (Eds.), *Social work: Themes, issues and critical debates (2nd ed.)*. Basingstoke: Palgrave. s. 218-226.
- PAYNE, M. 2005. *Modern social work theories*. London: Macmillan. s. 251-268.
- PICO-ALFONSO, M. A., GARCIA-LINARES, M. I., CELDA-NAVARRO, N., BLASCO-ROS, C., ECHEBURÚA, E., MARTINEZ, M. 2006. *The Impact of Physical, Psychological, and Sexual Intimate Male Partner Violence on Women's Mental Health: Depressive Symptoms, Posttraumatic Stress Disorder, State Anxiety, and Suicide*. *Journal of Women's Health*. roč. 15, č. 5, s. 599–611.
- SILVERMAN, J. G., RAJ, A. , MUCCI, L. A., HATHAWAY, J. E. 2001. *Dating Violence against Adolescent Girls and Associated Substance Use, Unhealthy Weight Control, Sexual Risk Behavior, Pregnancy, and Suicidality* [on-line]. *JAMA: The Journal of the American Medical Association*. č. 286.5, s. 572–579. Dostupné z: <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=194061>. [cit. 1.7.2014].
- SÖCHTING, I., FAIRBROTHER N., KOCH, W. J. 2004. Sexual Assault of Women. Prevention Efforts and Risk Factors. *Violence against Women*. roč. 10, č. 1, s. 73–93.
- SOKOLOVÁ, V. 2004. „Současné trendy feministického myšlení“. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí. s. 203-206.
- STUART, R. M. ed. 1995 *Philosophical Perspectives on Sex and Love*. New York, Oxford: Oxford University Press. s. 74.
- VAN DER VLUGT, I. 1994. „Female Social Work or Gender-specific Social Work with Women and Girls?“ Pp. 18–23 in Hesser, K. E., Koole, W. *Social Work in the Netherlands: Current Developments*. Utrecht: SWP.

WEISBERG, D. K. 1996. *Applications of Feminist Legal Theory to Women's Lives*. Temple University Press s. 194.

WELZER-LANG, D. 1998. *Nouvelles Approches des hommes et du masculin*. Presses Universitaires du Mirail. s. 11.

WORLD HEALTH ORGANIZATION – LONDON SCHOOL OF HYGIENE AND TROPICAL MEDICINE. 2010. *Preventing Intimate Partner and Sexual Violence against Women: Taking Action and Generating Evidence*. Geneva: World Health Organization. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf

WHELEHAN, I. 1995. *Modern Feminist Thought*. Washington Square, New York: New York University Press. s. 73.

ZVĚŘINA, J. 2004. *Feminismus a jeho současné podoby* [on-line]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/630/feminismus-a-jeho-soucasne-podoby>

Ženská práva jsou lidská práva [on-line]. *Historie feminizmu*. Dostupné z: <http://zenskaprava.cz/nabizime/infomaterialy/>. [posl. akt. nevedeno] [cit. 13.6.2014].